PATHOLOGISCH EN PHYSISCH
BETOOG,
DAT DE
AZIATISCHE BRAAKLOOP,
ZOODANIG ALS DEZELVE IN EUROPA EN OOK HIER TE LANDE IS WAARGENOMEN,
EENE
BESMETTELIJKE OF CONTAGIEUSE ZIEKTE IS.

Que de progrès solides aurait fait la médicine, si, marchant toujours dans la ligne droite de l'observation et de l'expérience, elle n'avait jamais été entrainée dans des écarts par l'esprit d'intrigue, la prévention et l'autorité des noms célèbres, ou bien le desir de fixer l'attention publique par quelque opinion paradoxale!

PH. PINEL.

DOOR

H. J. SCHOUTEN,

MED. DOCTOR TE AMSTERDAM.

Te AMSTERDAM, bij
LODEWIJK VAN ES.
1833.

PRIJS *f* 1. 40.

PATHOLOGISCH EN PHYSISCH

BETOOG,

DAT DE

AZIATISCHE BRAAKLOOP,

ZOODANIG ALS DEZELVE IN EUROPA EN OOK HIER TE LANDE IS WAARGENOMEN,

EENE

BESMETTELIJKE OF CONTAGIEUSE ZIEKTE IS.

Que de progrès solides aurait fait la médicine, si, marchant toujours dans la ligne droite de l'observation et de l'expérience, elle n'avait jamais été entrainée dans des écarts par l'esprit d'intrigue, la prévention et l'autorité des noms célèbres, ou bien le desir de fixer l'attention publique par quelque opinion paradoxale!

PH. PINEL.

DOOR

H. J. SCHOUTEN,

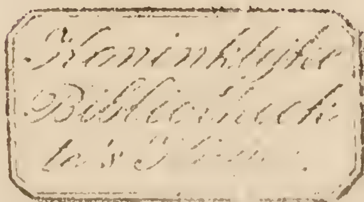
MED. DOCTOR TE AMSTERDAM.

Te AMSTERDAM, bij

LODEWIJK VAN ES.

1833.

HISTORICAL

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOORREDE.

Toen ik mijne ontleed-, natuur- en ziektekundige onderzoekingen, aangaande den aard en de geneeswijze van de Cholera morbus *in het algemeen, en van de Aziatische in het bijzonder, wereldkundig maakte, heb ik ook mijne gevoelens, omtrent de al dan niet-besmettelijkheid der laatstgenoemde ziekte, vermeend te moeten voordragen, en, daar deze mijne onderzoekingen, even als de ziektekundige gronden, welke ik weleer geleerd had, mij deden besluiten, om den braakloop, welke zich van* Azië *over* Europa, *enz., verspreid, en ook sedert in ons vaderland geheerscht heeft, voor besmettelijk te verklaren, voorzag ik niet, dat, aangaande dit onderwerp, bij sommigen eene zoo plotselijke verandering, een zoo plotselijke omkeer, in de eenmaal aangenomene en beledene denkbeelden zoude opgemerkt zijn geworden, even als bij anderen een zoodanig verschil van gevoelen omtrent deze zaak. Het is*

 der-

derhalve, uit hoofde van dit verschil van denkbeelden, dat ik mij verpligt reken, om, de gronden, waarop ik die besmettelijkheid deed rusten, bloot te leggen, zonder mij daarom als voorvechter van deze of gene partij op den voorgrond te willen stellen, of mij in eenige der aanhangige geschillen te willen mengen, zoodanig, dat ik, dit betoog, als een op zich zelve bestaand geschrijf, wensch beschouwd te hebben, en, als uit eene verpligting voortvloeijende, welke ik aan het wetenschappelijk publiek verschuldigd was, om mijne geopperde gevoelens niet op ja of neen te laten berusten, maar op de grondbeginselen der kunst uiteen te zetten, welke verpligting echter niet alleen op mij berust, maar ook op een' ieder, wie hij ook zij, wanneer hij eenmaal van zijn gevoelen heeft doen blijken, hetzij in dagbladen, hetzij in maandwerken als anderzins. Immers, waartoe dient eene kunst, eene wetenschap? Welke achting kan men eene kunst, eene wetenschap toedragen? wanneer een ieder zich in het geschil mengt, en slechts met ja of neen, zijn gevoelen kan bevestigen of verdedigen? geeft zulks geene aanleiding, dat de allerellendigste middelmatigheid zich bij dezen als belangrijk, ja, als kampioen (*), of als held van de fabel op den voorgrond stelt? hoe nietig en nietsbeduidend zijne wetenschap is?

De ondervinding, welke wij door den Aziatischen braak-

(*) Zie algemeen Handelsblad, voor het jaar 1832.

braakloop verkregen hebben, heeft ons ook geleerd, hoe weinig wij van vreemden, betrekkelijk het onderwerp, hebben kunnen leeren, en heeft ons ten duidelijkste een legio *van* geusurpeerde *en ongegronde* reputatiën *ontmaskerd, welke klaarblijkelijk alleen op herkaauwingen van het oude bekende gegrondvest waren; want bij de eerste verschijning van iets nieuws, van iets vreemds, was hunne geheele wetenschap ijdel, was hunne geheele wetenschap van niet de minste beteekenis. Die reputatiën hebben zich alzoo niet kunnen staande houden.*

Deze bedenkingen, even als het herdenken aan onzen voorvaderlijken roem, ook in het vak der geneeskunde, moet ons aansporen, om ons voortaan van vreemde kluisters los te maken, en ons eigen spoor te bewandelen. Un tel aimera un tartare, *zegt* J. J. ROUSSEAU, pour être dispensé d'aimer son voisin, ou compatriote, *en, voorzeker, moet dit niet op ons toe te passen zijn. Daarom denk ik, dat eene vereeniging van alle vaderlandsche Geneeskundigen van eenigen naam, hetzij door schriften, hetzij door jarige praktijk, onder de benaming van* Akademie van Geneeskunde, *voor ons vaderland eene wenschelijke zaak zou wezen, omdat hierdoor vele afzonderlijke* coteriën, *welke allen min of meer het bekende vers:* Nul n'aura d'esprit, etc., *als grondregel huldigen, zouden vervallen, en daardoor de eensgezindheid grootelijks zoude bevorderd worden, even als de ontwikkeling, de uitbreiding van eene vaderland-*

ſche, van eene eigene geneeskunde, welke ook geene plaats kan hebben, dan door gezamenlijke medewerking. Immers, is het geen tijd, dat eene natie, welke zoo jaloersch is op haren voorvaderlijken roem, en zich, vooral in de laatste tijden, niet onwaardig van dezen roem gedragen heeft, die geene mindere roemrijke herinneringen heeft, ten opzigte van der voorvaderen uitſtekende talenten in alle vakken der geneeskunde, en daarom als leeraars, maar niet als leerlingen van andere volken optrede, haren eigen rang, onder de volken herneme?

Is het dan ook niet betreurenswaardig, bij al deze herinneringen te zien, dat wij tot die vernedering, tot die laagte vervallen zijn, dat de ellendigſte ſchool- en leerboeken onzer kunst, die daarenboven ſteeds een kwart eeuw in de vorderingen der wetenſchappen achteruit zijn, bij vreemden moeten gezocht, of uit vreemde talen moeten overgenomen worden? ondanks een legio *van geneeskundige lesgevers, terwijl de ſchool- en leerboeken, de inrigtingen van het lager onderwijs, die van alle volken der aarde in doelmatigheid en verſtandsleiding ver overtreffen, en de vreemdeling ook niet aarzelt, zulks volmondig te erkennen! Daarom ben ik het met zekeren Profesſor volmaakt eens, dat de geneeskundige opvoeding, onder anderen, ook nog veel te wenſchen overlaat, even als vele reeds volbragte geneeskundige opvoedingen, ondanks de uitbundige lof-*

toe-

toezwaaijingen van het genootschap van onderlinge en wederzijdsche bewondering, welke men dagelijks opmerkt, zoodat ik somtijds schier verstomd van bewondering over de sluwheid, over de behendigheid, waarmede de leden van dat genootschap de gelegenheid, als ware het, bij de haren weten te vatten, om zich onderling lof toe te zwaaijen. Deze houdt naauwelijks eene redevoering, of gene is aanstonds gereed, om bij wijze van verslag zich zelven en zijne compères, *aan de bewondering van het geëerde publiek over te geven. Jammer echter maar, dat hetzelve publiek zoo dom niet is, als hetzelve de muts wel staat, maar wel degelijk het ezelsoor van onder de leeuwenvacht ziet uitsteken. Dan, hiervan nader in mijne* Galérie crapuleuse et burlesque, etc., *en ik vraag den Lezer verschooning over deze uitweiding.*

Daar het plan van dit betoog zich uitsluitend bepaalt, om de besmettelijkheid van den Aziatischen braakloop op pathologische en physische gronden aan te toonen, ben ik natuurlijkerwijze in geene onderzoekingen getreden, omtrent de al dan niet plaats gehad hebbende gemeenschap, tusschen al dan niet aangetaste lijders of personen, evenmin in welke straat of welke buurt, de ziekte zich het eerst heeft geopenbaard, en of de bewoners, van deze straat, of van deze buurt, gemeenschap met besmette plaatsen, al dan niet hebben gehad, enz., even als ten opzigte van an-

andere hieruit voortvloeijende bedenkingen of toepassingen.

Hieromtrent hebben wij ook in ons vaderland vele wetenswaardige zaken zien voordragen, welke schier een ieder bekend zijn. Wat hieromtrent in vreemde landen is opgemerkt geworden, heeft ons met betrekking tot Pruissen, *de beroemde en gemoedelijke* RUST, *treffende geschetst, even als de commissie, welke in die landen, den braakloop heeft waargenomen. In de uit het Hoogduitsch vertaalde en overgenomene bijdragen, bouwstoffen, enz., van den bekenden Vertaler Professor* VAN DER BREGGEN, CZ., *even als in zijne voor- en nareden, zal men dienaangaande ook wetenswaardige zaken vermeld kunnen vinden, voor zoo verre men de oorspronkelijke stukken niet mogt gelezen hebben.*

De beginselen, waarop ik de besmettelijkheid van den uit Azië *overgebragten, en in* Europa *geheerscht hebbenden braakloop heb betoogd, stellen het wezen, het zijn of niet zijn, zoo van de niet als al besmettelijke ziekten daar. Ik ben derhalve schier overtuigd, dat, aangezien niemand deze grondbeginselen kan omver stooten, gevolgelijk niemand op eenige gegronde beginselen der kunst, de besmettelijkheid van den bedoelden Aziatischen braakloop kan loochenen, zonder dat ik daarom wil beweren, dat dit Werkje, op sommige punten, geene bedenkingen, geene leemten, geene gebreken zal kunnen aanbieden, waaromtrent ik de aanmerkingen en de bedenkingen, op wetenschappelijke gron-*

gronden voorgedragen, met de grootste erkentelijkheid zal aannemen, vooral, wanneer de Schrijver of Schrijvers, geen gebruik behoeven te maken van het schild der nameloosheid, waarachter zich zeer gemakkelijk ook de drogredenaar, de betweter of bediller, ja, de pedant, *kan verbergen. Er bestaat overigens noch bij eenig volk, noch in de wetenschappelijke wereld een bekend Werk, waarin de leerstukken, omtrent de niet en al besmettelijkheid van de ziekten in het algemeen, met derzelver toepassing op den thans geheerscht hebbenden Aziatischen braakloop, zoo bepaaldelijk zijn uiteen gezet als in dit betoog, even als de grenzen der epidemische en contagieuse hoedanigheden, zoo leerstellig zijn aangewezen, omschreven en bepaald. Daar evenwel dit betoog op de grondbeginselen der kunst berust, vloeit hier als van zelven uit voort, dat men in hetzelve vele reeds hier en elders verspreide denkbeelden moet ontmoeten. Ten opzigte van besmettelijke ziekten doen zich nog bedenkingen voor, welke mij belangrijk voorkomen, om hiervan ten minste eenig gewag te moeten maken. Bij voorbeeld, sedert de vroegste tijden heeft er zich een verschil van gevoelens geopenbaard, omtrent het al of niet doelmatige, om den eigenlijken aard eener ziekte, met betrekking tot hare al dan niet besmettelijkheid, openlijk te erkennen of te verhelen. Men heeft zich derhalve meermalen de vraag voorgesteld: In hoe ver is het met het al-*

algemeen belang overeenkomſtig, het daarzijn van aanſtekende ziekten, openlijk te erkennen en te belijden, of wel te verhelen en te ontkennen?

Er zijn dienaangaande, vele min of meer tegenſtrijdige denkbeelden voorgedragen, welke, ieder afzonderlijk, eene goede zijde aanbieden, doch van den anderen kant, ook zware bedenkingen tegen zich opleveren. Het is voorzeker ten uiterſte moeijelijk, om in dezen, alle gevoelens en denkbeelden te vereenigen, en het een' ieder naar zijn' zin te maken. De grondregel van den Kanſelier D'AGUESSEAU, *welke tijdens de pest van* Marſeille *in* 1720, *door het toenmalig Franſche gouvernement werd opgevolgd, komt mij voor, de aandacht van alle regeringen overwaardig te zijn, en deszelfs toepasſing, bij alle hevige en gevaarlijke beſmettelijke ziekten zeer aannemelijk, echter onder zekere bepalingen, waarover wij hier na zullen ſpreken. Deze grondregel was:* Le bien public demande que l'on persuade au peuple que la peste n'est pas contagieuse, et que le ministère se conduise comme s'il était persuadé du contraire, *zoodat men, in dit geval, de menigte aan den eenen kant gerust ſtelt, en aan den anderen kant handelt als het algemeen belang, de voorzigtigheid, de menschlievendheid en de zelfliefde vordert, en offchoon ik het wel met* GODELLE *eens ben:* Que nous vivons dans un siècle, ou la vérité est un devoir pour les gouvernemens, comme elle est un besoin pour les nations! *wijk ik echter*

van

van zijn gevoelen af, om dezen regel althans op besmettelijke ziekten toe te passen, omdat ik in het onvoorwaardelijke verkondigen van deze waarheden, volstrekt niets nuttigs kan vinden voor het algemeen welzijn, maar dat het wel de pligt van eene regering is, om de vrees en schrikverspreiding onder de menigte, zoo mogelijk, te voorkomen, te matigen of weg te nemen, bij het uitbreken eener gevreesde ziekte, waardoor bedenkelijke wanorden kunnen voorgekomen worden, en van welke wanorden wij proeven in andere rijken hebben gezien. De billijkheid echter vordert, bij de uitvoering of toepassing van dezen grondregel, dat het geneeskundig publiek, met de bedoelingen van het gouvernement in dezen, bekend gemaakt worde, om hetzelve hierin te kunnen ondersteunen. Andere zwarigheden doen zich nog bij de uitvoering van dezen grondregel voor, bij voorbeeld, wanneer men door het verklaren, dat eene ziekte niet besmettelijk is, beoogt, aan den eenen kant de menigte gerust te stellen, en aan den anderen kant van grove, van bedenkelijke wanorden terug te houden, welke door wanbegrippen, door verkeerde uitwerkselen van vrees, van schrik, bij de volksmenigte zouden kunnen ontstaan, even als het gebruik, hetwelk de kwaadwillendheid van deze gemoedsgesteldheid zou kunnen maken, om de wanorden te vermeerderen, kan men ook anderzijds de voortplanting der besmetting behulpzaam zijn, omdat genoemde volksmenigte dikwijls van de grootste vrees tot de vol-

sta-

ſlagenſte onverſchilligheid overſtaat, en zich, als ware het, aan eene zekere noodlottigheid (fatalismus) *overgeeft, waardoor alle voorzorgen, met betrekking tot eene meer dan noodzakelijke gemeenſchap, worden verwaarloosd, en de bloedverwanten uit eene verkeerde liefde, onderling ziek en gezond, zich ſchier omhelzen, te meer ook daar bij deze opgewekte en hooggeſtemde zielsaandoeningen als anderzins, de vatbaarheid voor de ziekte kan vermeerderd worden, diensvolgens de uitbreiding en verſpreiding der ziekte in vele opzigten bevorderlijk zijn. Men is derhalve verpligt, om bij de verkondiging van de niet beſmettelijkheid eener bepaalde ziekte, ſteeds op den voorgrond te ſtellen, dat, offchoon die ziekte eigenlijk niet beſmettelijk of aanſtekend is, echter alle noodelooze en overtollige gemeenſchap, bij alle hevige ziekten even zoo nadeelig voor den zieke, als voor den bezoeker is.*

Het komt mij oogenſchijnlijk voor, dat de grondregel van D'AGUESSEAU, *minder of meerder, bij alle gouvernementen is in acht genomen, tijdens de uitbreiding van den Aziatiſchen braakloop over* Europa, *en dat wel zeer doelmatig.*

Immers, alle gouvernementen hebben voor grondbeginſel gevolgd, om genoemden braakloop, voor zeer beſmettelijk te houden, zoo lang zij van denzelven bevrijd waren, diensvolgens getracht door quarantaine maatregelen, door militaire cordons, denzelven zoo mogelijk uit hunne reſpective rijken

te

te weren, dan, toen dezes ondanks de ziekte zich in hunne landen vertoond en min of meer verſpreid had, heeft men aanſtonds luide verkondigd, dat de gevreesde ziekte nu bij ondervinding gebleken was, niet beſmettelijk te zijn (*), *dat zij bij voorkeur, diegenen aantastte, welke in armoede, in onzuiverheid, enz., leefden, die zich aan onmatigheid in ſpijs en drank te buiten gingen, dat zij bepaaldelijk een geeſel was voor hen, welke aan ſterken drank verſlaafd waren, enz., zoodat men ter eener zijde, de menigte gerust ſtelde, en ter andere zijde, diezelfde menigte tot matigheid aanſpoorde, voorwaar alle niet te miskennen menschlievende bedoelingen. Jammer maar, dat velen, den eigenlijken geest van deze bedoelingen, niet gevoelden, en zelfs hiertegen het harnas aantogen, want uit de van wege die gouvernementen aangekondigde, niet-beſmettelijkheid der ziekte, vloeide geenszins voort, dat zoodanige gouvernementen de beſmettelijkheid van die ziekte loochenden; integendeel volgde dezelven, in deze moeijelijke omſtandigheden, voorzeker den verſtandigſten en meest prijzenswaardigen regel. Immers, wanneer al het mogelijke beproefd is, om eene ziekte te weren, en de-*

(*) *Zoo verkondigde men te* Berlijn *en in* Oost-Pruisſen, *dat de braakloop niet beſmettelijk was, en men onderhield ſtrengelijk de quarantaine maatregelen in* West-Pruisſen, *aan onze grenzen, te* Kleef, *enz., zoo omtrent goederen als perſonen.*

dezelve echter, ondanks al deze maatregelen, in een rijk doordringt, wie zal men dan beſchuldigen? En kom aan, kwaadwilligen of hebzuchtigen hadden de quarantaine wetten ontdoken, vertrapt, en daardoor de ziekte overgebragt, wat dan? is het geen ongeluk? moet men dan de onrust, de verſlagenheid vermeerderen? moet men zich alsdan niet aan het harde noodlot onderwerpen? en van twee kwaden het beste kiezen? Het komt mij derhalve voor, dat het, bij die omſtandigheden, niet doelmatig, niet verſtandig is, om over dit onderwerp, uit eene enkele gekwetſte eigenliefde, gedurende het heerſchen eener gevreesde ziekte in couranten, in dagbladen of maandwerken te twisten, vooral wanneer men niet opgewasſen is, om het pleit te kunnen beſlisſen, omdat men hier door de algemeene onrust, de algemeene verſlagenheid zal vermeerderen, zonder daarvoor eenig weldadig tegenwigt in de ſchaal te werpen. Blijkens mijn betoog, ben ik een voorſtander, om de waarheid te huldigen en luide te verkondigen, wanneer het tijdperk hiertoe rijp is, te meer daar ſommigen, ter goeder trouw, aan de niet beſmettelijkheid van den braakloop gelooven, en het der moeite waardig, om dezen, ware het mogelijk, de zaak te doen beſchouwen, gelijk zij waarlijk is. Het waren dan ook deze bedenkingen, welke mij terug gehouden hebben, mijn betoog eerder wereldkundig te maken, en mij van den anderen kant aangeſpoord hebben, om tot de ware kennis der

zaak

zaak te helpen bijdragen. En ook aangezien, de Aziatische braakloop opgehouden heeft te heerschen, opgehouden heeft te bestaan, en dezelve, als ware het, een historiële persoon is geworden, gevolgelijk tot het regtsgebied der geschiedenis behoort, is een ieder bevoegd, openlijk zijne denkbeelden voor te dragen, als zijnde alle verspreiding van schrik, van vrees, van verslagenheid, nu niet meer mogelijk.

Het was dan alleen de zucht tot de kennis der waarheid, van een onderwerp, hetwelk niet alleen belangrijk voor den Geneeskundige is, maar ook bijzonder de aandacht van den Wetgever, den Regent en van den Staatsman verdient, welke mij, in de zamenstelling van dit betoog, heeft bestuurd, en welke zucht ik, natuurlijkerwijze, bij al mijne Kunstgenooten vooronderstel. Ik vlei mij derhalve, dat, hoedanig derzelver gevoelens, omtrent dit geschilpunt ook mogen zijn, zij, in dit Werkje, slechts alleen eene poging zullen ontwaren, om, ware het mogelijk, tot de ware kennis der zaak te geraken, te meer, daar ik met het schrijven van dit betoog, geenszins op het oog gehad heb, iemands gevoelen, hoe hetzelve, aangaande het onderwerp, ook moge zijn, te bestrijden of te verachten, maar wel door het aanvoeren, van daadzaken, welke op de grondbeginselen der kunst berusten, eene ware overtuiging te bewerken, dewijl ik in een wetenschappelijk pleit, alle, ter goeder trouw, geopperde denkbeelden eerbiedig, wanneer

de

de gronden ſlechts ook zoodanig worden aangewezen, waarop die denkbeelden gevestigd zijn geworden, want zonder deze voorwaarde, moet men dezelve als beuzelachtig en van geene beteekenis beſchouwen.

DE SCHRIJVER.

Amſterdam,
10 *Februarij* 1833.

NA-

NASCHRIFT.

Toen de Voorrede van dit betoog schier afgedrukt was, bekwamen wij het werk van den zeer geleerden en zeer ervaren Geneesheer C. J. NIEUWENHUIS, getiteld: *Eenige Wenken over Pathogenie, enz.* Wij doorbladerden hetzelve, en zagen aldaar met een waar genoegen menigvuldige en treffende ziektekundige waarheden ten toon gespreid. Onder anderen, is het wezen van den braakloop in deze weinige woorden treffend geschetst: » *De bloedomloop staat stil, de mensch stikt in zijn eigen bloed; ziedaar het ware beeld van onze Aziatische Cholera.*" Hier vloeit derhalve oók uit voort, gelijk wij reeds in onzen brief aan den zeer geleerden Heer Dr. J. VITRINGA COULON aanmerkten, dat het eenigst rationeel pogen, tegen den braakloop, moet gezocht worden in het in stand-houden of doen voortduren van genoemde verrigting, door de oorzaken te bestrijden of weg te nemen, welke den omloop des bloeds doen ophouden of belemmeren, omdat de opschorting of vernietiging van dien levensonderhoudenden omloop, de naaste oorzaak van den dood der *Cholera*-lijders, is.

Dan andere, door dien kunstgenoot voorgedragene daadzaken en denkbeelden, aangaande den al, of niet besmettelijken aard van den Aziatischen braakloop, als meer bepaaldelijk betrekking op ons tegenwoordig onderwerp hebbende, hebben meer bijzonder onze aandacht opgewekt. Wij vonden aldaar ook vele zaken geboekstaafd, waarin wij, met den geëerden Schrijver, volmaakt overeen komen, en wederom andere, waarin wij eenigzins van

van zijn gevoelen moeten afwijken, en die daarom, van onzentwege, eenige bijlichting vorderen. Bij voorbeeld: zijn Ed. zegt bl. 94. » Sommige *Contagia* eens ontwikkeld zijnde, kunnen zonder epidemische inwerking *blijven bestaan* (immers dit is het *Contagium vivum*), zijn derhalve *ongebonden als de pokken, de pest. Worden de smetstoffen nu in de lucht opgenomen, en deze daarmede zoodanig bezwangerd, dat zij aanstekelijk wordt, dan bekomen wij een miasnia animale contagiosum.*" Wat vloeit nu, uit deze daadwerkelijke waarheden, uit deze, door den Schrijver voorgedragene ziektekundige en physische stellingen, voort. Immers, dat de uitvloeisels der zieken, in de lucht opgenomen worden, en deze daarmede bezwangerd zijnde de ziekte voortplant, waaruit men gevolgelijk moet afleiden, dat een ieder, welke in die lucht verkeert, van die smetstoffen, om dezelfde redenen moet inademen, als hij zoude moeten inademen van het *Miasma paludosum*, of *epidemicum*; wanneer dit laatste in de dampkringslucht verspreid is, zoodat ik hierin geen onderscheid tusschen eene epidemische of contagieuse ziekte kan vinden. Voegen wij hier nu bij, dat, alhoewel het eene ziektekundige waarheid is, dat niet een ieder de voorbeschiktheid tot eene bepaalde ziekte heeft, daar echter geenszins uit voortvloeit, dat die niet-voorbeschiktheid alle mindere schadelijke invloeden zoude uitsluiten, dat alzoo de inademing van die smetstoffen geene mindere hevige en soortelijke aandoeningen bij die volksmassa zoude kunnen verwekken, gelijk als bij voorbeeld, het *Contagium* of de smetstof van den braakloop, zenuw- en krampaandoeningen in de maag- en buikstreek, alsmede in de ledematen, enz. en dat van het minimum tot het maximum, door welk maximum de ziekte daargesteld wordt, immers in verhouding van de mindere of meerdere vatbaarheid tot *reactie* bij de ver-

schil-

schillende *individuen*, dat in dit geval eene contagieuse of aanstekende ziekte, als men wil, wel schijnbaar, ook op eene epidemische wijze, namelijk, door middel van den dampkring wordt voortgeplant, doch daarom volstrekt van aard geene epidemische ziekte aanduidt, zoodat ik mij ook niet kan vereenigen met hetgeen zijn Ed. op bl. 119 vraagt, namelijk: » *Wat bewijs verlangt men voor den epidemischen oorsprong van eene ziekte, dat duidelijker kan zijn, dan dat het grootste gedeelte van de volksmassa daardoor wordt aangedaan, voor en aleer de ziekte zich in hare hevigheid vertoont*," omdat het vooreerst eene ziektekundige waarheid is, dat een *Contagium*, een *Miasma* in den algemeenen dampkring verspreid zijnde gewijzigde ziekteverschijnselen, welke steeds in het mindere of het meerdere verschillen, bij de volksmassa kunnen veroorzaken, zonder dat daarom de ziekte met al hare verschijnselen moet ontwikkeld worden. Om redenen, gelijk wij reeds aanstipten, van de verschillende graden van ontvangvatbaarheid, om redenen van de verschillende *idiosyncrasiën*, enz. der respective leden van de volksmassa.

En ook, om redenen, welke de Schrijver zelve, volgens HUFELAND, bl. 98, voordraagt, namelijk: wanneer de eerste *factor* niet sterk genoeg is, om eene voldoende *reactie* te bewerken, als noodzakelijk is, om de ziekte met al hare verschijnselen, met al hare hevigheid te doen ontstaan, of dat de tweede *factor* tegen het *miasma* of tegen het *Contagium* bestand is, de vreemde inwerking min of meer *assimileert* of zich min of meer eigen maakt, en zoo doende deze nadeelige werking min of meer gedeeltelijk of wel geheel afweert, met zoodanig gevolg, dat het *individu* daarvan slechts in een' minderen of meerderen, geringeren of grooteren graad *ziekelijk* of wel in het geheel niet wordt aangedaan,

al-

alhoewel de inademing van het, in de lucht verspreide, en door den Schrijver aangenomen *Miasma animale contagiosum*, bij de volksmassa op een' gelijken voet, dat is, uit eene eenzelvige bron heeft plaats gehad, even als men zulks bij epidemische ziekten, met het *miasma epidemicum* vooronderstelt. Zoodanig zijn immers volmaakt de omstandigheden geweest, gedurende het heerschen der *Cholera*, tijdens dat het *Contagium cholericum*, in den dampkring als een *Miasma animale contagiosum* verspreid was, zoodat deze zinsneden volmaakt uitdrukken en bedoelen, dat, wanneer een *Miasma animale contagiosum* in de dampkringslucht bestaat, opgenomen en verspreid is, de volksmassa er in een' minderen of meerderen graad van aangedaan wordt, zonder dat daarom de ziekte met al hare verschijnselen, bij dezelve moet uitbarsten. Om die redenen konden dan ook bij die *massa* volks, die verschillende, die algemeene aandoeningen bij het heerschen van den braakloop hier te lande en elders bestaan of plaats grijpen. Het zij mij derhalve geoorloofd te verklaren, dat ik een duidelijker bewijs verlang, om overtuigd te zijn, dat eene ziekte hierom epidemisch is. Integendeel beweer ik, dat de aangehaalde zinsneden even zoo volkomen het contagieus als het epidemisch karakter der ziekte uitdrukken. Immers, wanneer de uitvloeisels der zieken zich in den dampkring verspreiden, stellen zij een *Miasma animale contagiosum* daar, volgens den Schrijver zelven. Gevolgelijk wordt de volksmassa in het mindere of meerdere om redenen hier te voren reeds ontvouwd, door het *Miasma animale contagiosum* aangedaan, en verklaart ons verder die algemeene aandoeningen, welke wij hebben waargenomen en waarvan wij zoo even spraken, zonder daarom een epidemisch karakter bij deze ziekte te vooronderstellen. Even zoo min kan ik uit den gang van den

Azi-

Aziatischen braakloop duidelijk bemerken, bl. 102, dat zijn oorsprong epidemisch is, omdat hij niet zelden door wind en weder, door koude en warmte, door vochtigheid en droogte, of tegengehouden of vermeerderd zoude worden, derhalve somtijds van het luchtgestel afhankelijk zoude zijn, en wel om de volgende redenen: 1°. Omdat zijn Ed., bl. 94—95, met waarheid zegt, dat de smetstoffen in de lucht worden opgenomen en deze daarmede bezwangerd zijnde, het genoemde *Miasma animale contagiosum* daarstellen. 2°. Dat gevolgelijk de verspreiding van dat *miasma animale* even als het *miasma paludosum* door luchtsinvloeden of groote natuurverschijnselen moet onderdrukt of begunstigd worden. 3°. Dat het *Miasma animale contagiosum*, uit de uitvloeisels der zieken geboren zijnde, of liever door die uitvloeisels zelven zamengesteld is. Gevolgelijk een dierlijk product zijnde en als een inmengsel in den dampkringslucht voorkomende, alzoo aan de verschillende invloeden der temperaturen en onweegbare stoffen nog meer bijzonder moet onderworpen zijn dan het eenmaal in den dampkring aanwezige *Miasma paludosum*, gelijk ik ook in dit werkje breeder betoog.

Bl. 96 zegt zijn Ed. » *Hoezeer het ons tot genoegen strekt met onzen grooten Leeraar* HUFELAND *in de voorstelling van Epidemie en Contagium tot hiertoe overeen te stemmen, zoo vinden wij ons toch genoodzaakt dan van hem af te wijken, wanneer hij in navolging van den denkenden* GAUBIUS *een Contagium met het voorttelings-proces of het zaad gelijkstelt, zeggende: dat het buiten kijf zoude zijn, dat het voorttelings-proces met het vormen van Contagia, de meeste analogie hebben zoude, zoodat, als de zaadkorrel, de kracht bezit een zijnen voortteler geheel gelijk wezen voort te brengen, ook het*

Con-

Contagium het vermogen zoude hebben, eene soortgelijke ziekte, waarvan het zijnen oorsprong ontleent, te produceren."

Ik integendeel wijk hier niets af van de gevoelens en denkbeelden van GAUBIUS of HUFELAND, omdat deze denkbeelden werkelijke daadzaken en het wezen van het *Contagium vivum*, door mij omschreven, volkomen en naar waarheid uitdrukken. En, ofschoon de geëerde Schrijver zegt van genoemde Schrijvers af te wijken, kan ik echter daarmede niet in overeenstemming brengen, hetgeen zijn Ed., bl. 106, zegt, namelijk: » *Voegt men nu hierbij, dat het zeer veel waarschijnlijks heeft, om met den Staatsraad* HUFELAND *het Contagium als* een, uit eene ziekte voortgesproten, *zaad te beschouwen, hetwelk de ziektestof bevattende, op den vruchtbaren bodem kiemt* (gevolgelijk eene kiem) *en zoo deszelfs wrange vruchten van individu op individu overbrengt.*" Want, naar mijn inzien zoude ik uit deze woorden schier moeten afleiden, dat zijn Ed. *noch* van GAUBIUS, *noch* van HUFELAND afwijkt, ten opzigte van overeenkomende eigenschappen van het *Contagium vivum* met de zaadkorrel aan te nemen, dan, waarschijnlijk begrijp ik de ware bedoelingen van den Schrijver niet, te meer, omdat zijn Ed. wederom op bl. 97 zegt of gezegd heeft: » *Een Contagium draagt evenmin als eene epidemische of miasmatische luchtsgesteldheid, de kiem, dat is, de ziekte als zoodanig in zich*, zijn Ed. voegt daar verder bij: *deze kan nimmer als een zaad daarin voorhanden zijn.*" In deze woorden wijkt inderdaad de Schrijver van het gevoelen van GAUBIUS en van HUFELAND af.

Dan wat hier ook van zij, het strekt ons echter tot een bijzonder genoegen met dezen geachten Schrijver omtrent de voornaamste punten overeen te komen.

IN-

INLEIDING.

PLAN VAN DIT BETOOG,

BENEVENS

DE GRONDBEGINSELEN, WAAROP HETZELVE GEVESTIGD IS, EN VAN UITGAAT.

Dit werk is in drie afdeelingen gesplitst geworden. In de eerste afdeeling worden de onderscheidene hoedanigheden der ziekten, als daar zijn de endemische, de sporadische, de epidemische en contagieuse, omschreven en bepaald, en gevolgtrekkingen er uit afgeleid, om dezelve, ter gelegener plaatse, op den Aziatischen braakloop toe te passen.

In de tweede afdeeling worden de aanleidende en de veroorzakings-oorzaken tot en van epidemische, even als tot en van contagieuse ziekten omschreven en bepaald, daaruit eenige gevolgtrekkingen afgeleid, vervolgens wordt in dezelve een geschiedkundig overzigt van den gewonen en den Aziatischen braakloop, benevens derzelver respective aanleidende en veroorzakings-oorzaken voorgedragen, welke daarna met die van andere aanstekende ziekten, in vergelijking gebragt worden, enz.

De derde afdeeling bevat verschillende onderwerpen, welke eene mindere of meerdere onmiddellijke betrekking tot het onderwerp heb-

ben, doch als volstrekt noodzakelijk, om de besmettelijke hoedanigheden en derzelver voorwaarden, wel te verstaan, moeten geacht worden.

Daar dit betoog voornamelijk de strekking zal hebben, om den eigenlijken besmettelijken of contagieusen aard van den Aziatischen braakloop, op de grondbeginselen eener welbegrepene ziektekunde bloot te leggen, zullen wij eerstelijk de hoedanigheden der ziekten in het bijzonder beschouwen, welke ter opheldering en bijlichting van het onderwerp onontbeerlijk zijn, als hebbende op hetzelve eenen middellijken of onmiddellijken invloed en betrekking, namelijk, de endemische, de sporadische, de epidemische en contagieuse of besmettelijke hoedanigheden, om daarna onze nasporingen over de eigenlijke aanleidende en veroorzakings-oorzaken van en tot epidemische en contagieuse ziekten verder uit te breiden, ten einde ons eensdeels naar de bepalingen van den aard der hoedanigheden zoo van epidemische, waaronder wij vooreerst niet besmettelijke, en van contagieuse, waaronder wij besmettelijke ziekten verstaan zullen, stiptelijk te regelen. Anderdeels, om door deze nasporingen, omtrent de aanleidende en de veroorzakings-oorzaken der beide genoemde ziekten aan te toonen: 1°. Dat gezegde gewone endemische of sporadische ziekten deze hoedanigheden, namelijk, of de epidemische, of de contagieuse niet verkrijgen, dan door eenen bijzonderen zamenloop, en vereeniging van omstan-

dig-

digheden en oorzaken. 2o. Dat deze vereeniging en zamenloop van omstandigheden en oorzaken, steeds aan plaatselijke redenen en oorzaken, zoo atmospherische als tellurische, en van *Contagium morte*, of van *Infectio localis* verbonden en afhankelijk zijn. 3o. Dat gevolgelijk de verspreiding, de verplaatsing, of overplanting van eene zoodanige vereeniging en zamenloop van atmospherische, van tellurische redenen of oorzaken, of van die van *Contagium morte*, of van *Infectis localis*, welke tot genoemde zieken benoodigd zijn, over den ganschen aardbodem, immers, uit *Bengalen*, door geheel *Indië*, *Azië*, *Europa*, tot in *Amerika*, voor allerongerijmdst, ja, voor onmogelijk moet gehouden worden. 4o. Dat, wanneer eene zoodanige verspreiding van eene bepaalde ziekte echter plaats heeft, zulks niet geschieden kan, door de verspreiding van de vereenigde en zamenloopende omstandigheden en oorzaken, welke de ziekte hebben doen geboren worden, maar wel door eene eigene bepaalde ziekte-kiem, welke uit die genoemde vereenigde en zamenloopende omstandigheden en oorzaken geboren is, omdat deze ziekte-kiem een eigenzelvig wezen is geworden, daardoor de eigenschap bezit, zich alom te kunnen verspreiden, en zonder de oorzaken verder noodig te hebben, aan welke hetzelve zijn aanzijn, zijne geboorte verschuldigd is, zich voortteelt en voortplant. 5o. Dat eene zoodanige ziekte derhalve niet anders kan zijn, dan eene besmettelijke ziek-

te, welke de eigenschappen van het *Contagium vivum vel acutum* verkregen heeft.

Wij zullen ook een overzigt van de geschiedenis, van de aanleidende en de veroorzakings-oorzaken, van de pest, als *typus* van *Contagium*, even als van de geschiedenis, van de aanleidende en veroorzakings-oorzaken van den braakloop in het algemeen, en van den Aziatischen in het bijzonder, voordragen, ten einde ook hieruit eenige gevolgtrekkingen en toepassingen te kunnen afleiden. Vervolgens zullen wij de verspreiding van de smetstof, van het *Contagium vivum*, of van de ziekte-kiem, voor zoo verre ons onderwerp belangt, op physische en pathologische grondbeginselen aanwijzen, daarna den invloed, welke atmospherische redenen, even als die van de onderscheidene saizoenen op de verspreiding van de genoemde smetstof of ziekte-kiem uitoefenen, praktisch overzien, zoo vervolgens aantoonen, dat geene ziekte onvoorwaardelijk besmettelijk is, dat er eene voorbeschiktheid, eene ontvangvatbaarheid, voor alle ziekten, van welken aard ook, behalve misschien voor de gevolgen van den dollenhondsbeet, of andere soortgelijke inentingen, of inplantingen van bepaalde giftstoffen *(virus,)* gevorderd wordt, enz. Na onze lezers als nu omtrent het plan van dit betoog ingelicht te hebben, gaan wij over tot het onderzoek, wat men eigenlijk onder endemische ziekten verstaan moet.

EERSTE AFDEELING.

EERSTE HOOFDSTUK.

Wat men eigenlijk onder endemische ziekten te verstaan hebbe.

Endemische ziekten zijn die ziekten, welke aan zekere steden of plaatsen, zekere min of meer uitgebreide landstreken, aan zekere provinciën eigen zijn, en aldaar gewoonlijk op eene sporadische wijze, minder of meerder talrijk heerschen; zoo zegt men, bij voorbeeld: de Zeeuwsche koorts, als eene aan de provincie *Zeeland* eigene koortsziekte, enz.

De endemische eigenschap of hoedanigheid van eene ziekte, kan alleen bestaan, ten opzigte van niet besmettelijke ziekten en van diegenen, welke aan *Contagium morte*, dat is, aan eene plaatselijke en vaste stookplaats van besmetting *(infectio localis,)* verbonden zijn, gelijk in *Turkije* en *Egypte* met de pest het geval is.

De niet besmettelijke endemische ziekten zijn voornamelijk, aan eigene tellurische, en daarbij noodzakelijk min of meer medewerkende atmo-

spherische redenen, derzelver oorsprong verschuldigd.

Endemische ziekten zijn derhalve voornamelijk, aan plaatselijke omstandigheden, zoo van atmospherische en tellurische, als van plaatselijke stookplaatsen van *Contagium morte* onderworpen en verbonden. Derhalve kan eene ziekte, welke de hoedanigheden van het *Contagium vivum* bezit, gelijk wij hierna zullen aantoonen, in den eigenlijken zin des woords, nooit endemisch zijn.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Wat men eigenlijk onder sporadische hoedanigheden eener ziekte te verstaan hebbe.

De sporadische eigenschap der ziekten wordt gekenschetst, wanneer gewone aan het klimaat en den landaard min of meer eigene ziekten, slechts een gering of gewoon getal van lijders, afzonderlijk en van elkander verspreid, veelal zonder bekende redenen aantasten. Immers, zoodra eene aan het klimaat, aan den landaard geheel ongewone, geheel oneigene ziekte, zich openbaart, vervalt zij als van zelven onder verdenking van *Contagium acutum*, of besmettelijkheid, omdat men nimmer op gezonde reden

ha-

hare overbrenging anders zal kunnen verklaren, ten minste, wanneer men met den vinger de vreemde bakermat dier ziekte kan aanwijzen.

Er bestaan ziekten, welke sporadisch heerschende, schier over den ganschen aardbodem verspreid zijn, gelijk als de gewone braakloopen, zoogenaamde rot- en *typhus*-koortsen, enz., en eene bijzondere geneigdheid tot *Contagium* hebben, zoodat de geschiedenis der geneeskunde menigvuldige voorbeelden oplevert van contagieuse rot- en *typhus*-koortsen, enz., welke zoo wel aan *Contagium morte* verbonden waren, als somtijds de eigenschappen van het *Contagium acutum* verkregen en aangeboden hadden.

Het is derhalve boven alle bedenking, dat gewoonlijk sporadisch heerschende ziekten door bekende of onbekende oorzaken, in epidemische of in contagieuse ziekten kunnen overslaan.

Het eerste hebben wij beleefd in 1826, als wanneer onze gewoonlijk sporadisch heerschende herfstkoortsen, de epidemische eigenschappen verkregen. Voorbeelden van de tweede omstandigheid, vinden wij allerwegen bij geneeskundige Schrijvers, welke sporadisch heerschende rot- of *typhus*-koortsen, enz., de contagieuse hoedanigheden hebben zien verkrijgen.

De sporadische hoedanigheid van eene ziekte, is dikwijls eene hoedanigheid van eene hoedanigheid. Immers de sporadische hoedanigheid, is

 van

van de endemische hoedanigheid meestal de wijze van heerschen.

DERDE HOOFDSTUK.

Epidemische en contagieuse ziekten worden meestal uit endemische en sporadische ziekten geboren.

Dat is te zeggen: dat endemische en sporadische ziekten door bekende of onbekende natuur of andere oorzaken, eene epidemische of contagieuse hoedanigheid kunnen verkrijgen.

Epidemische en contagieuse ziekten zijn derhalve meestal verergeringen en verheffingen van gewoonlijk heerschende, of van ten minste bekende ziekten, door natuur of andere oorzaken, welke de veroorzaking-oorzaken van de gewoonlijk heerschende of bekende ziekten, doen vermeerderen, verhoogen, verergeren, en gemeenlijk heviger van aard doen zijn, even als door de vermeerdering of vergrooting der oorzaken, de vermeerdering van het getal der aangetasten of slagtoffers. Dit is zelfs ten opzigte van de pest en iedere aan *Contagium morte* verbondene ziekte, waar.

De pest heerscht immers niet altijd met dezelfde woede; zij heeft derhalve hare verheffingen

of

of verergeringen, en dat natuurlijkerwijze, wanneer de gewone oorzaken, welke haar endemisch aanzijn bepalen, vergroot of verergerd worden, hetzij door atmospherische of andere natuur-invloeden, of hetzij door groote volksverzamelingen, of volksophoopingen, of hetzij door de daarbij dikwijls plaats hebbende onreinheden, schaarschheid en slechtheid van voedsel of gebrek aan hetzelve, enz.

Wij houden het derhalve voor buiten allen twijfel, dat op de endemische en sporadische ziekten, de epidemische en contagieuse hoedanigheden respectivelijk geënt worden. Ware dit zoo niet, zoude men alle dagen van aard nieuwe zieken moeten ontdekken, daar de geschiedenis der geneeskunde ons hiervan slechts weinige voorbeelden over zoo vele eeuwen heeft opgeleverd, en ons gevolgelijk doet ondervinden, dat er in deze ook weinig nieuws onder de zon is. Immers, als wij de oudere Schrijvers nalezen, zien wij, dat er in zoo vele eeuwen weinig verandering dienaangaande heeft plaats gehad, en zelfs die beweerde veranderingen, nog zeer voor wederlegging vatbaar zijn; te meer, daar de beschrijving van vele, sedert eeuwen, afwisselend plaats gehad hebbende pestziekten, zoodanig onvolledig en onduidelijk is, en ons veel te wenschen overlaat, om er iets bepaaldelijks uit te kunnen besluiten.

VIERDE HOOFDSTUK.

Wat men onder epidemische hoedanigheden der zieken eigenlijk verstaan moet, hoe men dezelve dient te bepalen, om ten opzigte van derzelver al dan niet besmettelijkheid te kunnen besluiten.

Daar de benaming van epidemie of volksziekte, uit haren aard, toepasselijk is op alle ziekten, welke zich door haren eenzelvigen aard en door een meer dan gewoon getal slagtoffers onderscheiden, vloeit hier als van zelven uit voort, dat men met reden kan zeggen, epidemie van kinderpokken, epidemie van pestlijders, pestepidemie, epidemie van rotkoortsen, van *typhus*-koortsen, van braakloopen, enz.

Het is derhalve te begrijpen, tot hoe vele verwarringen, de benamingen van epidemie en epidemische ziekten hebben kunnen aanleiding geven, omdat zij even zoo wel op alle ziekten, van welken aard ook, en het zij die al dan niet besmettelijk zijn, zijn toe te passen, wanneer zij slechts een meer dan gewoon getal van lijders aantasten. Van daar dat men ook, zonder eenig betoog te behoeven, zeggen kan: epidemie van Aziatische braakloopen, dat is: eene volksziekte

van

van Aziatische braakloopen, omdat men daarmede niet minder of niet meer bewijst, dan dat er een zeker getal lijders door die ziekte wordt aangetast, zonder daarmede te bewijzen, waarom, en om welke reden, of op welke wijze eene Aziatische ziekte zich in, aan hare bakermat geheel ongelijkaardige luchtstreken, landen en bij verschillende volken, heeft kunnen vertoonen, zich voorttelen en verspreiden.

Er is derhalve niets noodzakelijker, dan eene naauwkeurige bepaling en omschrijving, zoo van de niet als van de al besmettelijke ziekten daar te stellen, ten einde men niet door de tweeledige toepassing van epidemie of epidemische, dat zijn volksziekten, op de zoo wel niet als al besmettelijke of contagieuse ziekten, eene bron van verwarring opene.

De naam van epidemie of epidemische volksziekte, bepaalt derhalve geenszins het karakter van eene ziekte met betrekking tot hare al dan niet besmettelijkheid. Dezelve is gevolgelijk op alle uitgebreide ziekten toe te passen. Wij moeten derhalve eenen anderen weg inslaan, om die ziekten, welke niet besmettelijk zijn, en tevens de hoedanigheden van eene epidemie of volksziekte aanbieden, naauwkeuriger te benoemen. Ik stel derhalve voor, om deze benaming, uit het ziektemakend beginsel dezer ziekten af te leiden. Bij voorbeeld: het blijkt zeer duidelijk uit de schriften van den vader der geneeskunde, dat hij bijzonder onder epidemische ziekten, die

ziek-

ziekten begreep, welke uit den aard van de gesteldheden der lucht, der lokaliteiten, of plaatselijkheden, die der wateren, enz., derzelver oorsprong ontleenden, derhalve uit die oorzaken, welke wij thans atmospherische en tellurische noemen, en inderdaad zijn de ziekten, welke uit deze redenen voortspruiten, nimmer van een' contagieusen aard, tenzij zij alvorens aanleiding tot het ontstaan van eene bron van *Contagium morte*, enz., hebben kunnen geven. Het is dan ook daarom, dat wij voor die soort van ziekten, eene andere bepaling, dan die van epidemie zullen voordragen.

Wanneer wij gevolgelijk de ziekten beschouwen, welke uit eene zuiver atmospherische reden ontstaan, als daar zijn: zinkingachtige en ontstekingsziekten van verschillenden aard, enz., zien wij dus deze ziekten, alleen ten minste voor het allergrootst gedeelte uit de schielijke, de plotselijke verandering in de temperatuur van den dampkring geboren worden. Men kan derhalve zulke ziekten niet met den naam van miasmatische ziekte bestempelen; want hier bestaat voorzeker geen *miasma*. Daarom stel ik voor, deze ziekten meteorologische ziekten te noemen, en die ziekten, welke uit tellurische redenen voortspruiten, en wel degelijk uit een miasmatisch beginsel derzelver oorsprong ontleenen, miasmatische ziekten te noemen, zoodat, wanneer deze gezamenlijke oorzaken, gelijktijdig werkzaam

zaam zijnde, hetgeen meestal het geval is, en eene volksziekte hebben voortgebragt, men eene dusdanige ziekte kan bestempelen met den naam van epidemie van meteorologische miasmatische ziekte (*), zoodat deze benaming alsdan voldoende aanduidt, dat genoemde ziekte uit atmospherische en tellurische redenen ontstaan is, en geene contagieuse hoedanigheden aanbiedt, derhalve tot geene onbepaalde verspreiding vatbaar is, omdat zij van plaatselijke omstandigheden, zoo van den dampkring, als van de gronden afhangen, en aan die invloeden gebonden zijn.

De zoogenaamde epidemische ziekten worden derhalve verwekt door atmospherische meteorologische reden, of door eene smetstof, welke, uit de gronden geboren, van daar oprijst, en in den dampkring wordt opgenomen, en gewoonlijk *miasma* genoemd wordt, waardoor die ziekten vervolgens ontstaan, welke door eene oudere gewoonte, en door de grootste menigte geneeskundigen, bepaaldelijk met de algemeene benaming van epidemische ziekten bestempeld en bedoeld zijn geworden, en aan welke men geene contagieuse hoedanigheden toekent. Het zijn derhalve meteorologische miasmatische ziekten, welke men bepaaldelijk als niet aanstekende, of niet contagieus moet beschouwen.

VIJF-

(*) Natuurlijk hieronder verstaande, dat men de soort van ziekte, het zij van koortsen als anderzins, hierbij bepale.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Bijzondere bedenkingen en toepassingen van de hierboven vastgestelde beginselen op den Aziatischen braakloop.

Wanneer wij de bepaling en de beginselen, ten opzigte van epidemische ziekten, hierboven omschreven op den Aziatischen braakloop toepassen, valt ons als van zelven reeds in het oog, dat deze ziekte geene epidemische, dat is: geene meteorologische miasmatische ziekte kan zijn, omdat eene zoodanige ziekte door eene vereeniging, door eenen zamenloop van atmospherische en tellurische redenen, van bepaalde luchtstreken en van bepaalde gronden wordt geboren, en al deze gezamenlijke redenen, nimmer onder alle hemelstreken gelijktijdig of opvolgende kunnen bestaan of geboren worden, aangezien het standvastig verschil der onderscheidene hemelbreedten en gronden.

Wanneer wij derhalve aannemen, dat epidemische, hier namelijk mede bedoelende, meteorologische miasmatische ziekten, die ziekten zijn, welke geene contagieuse hoedanigheden bezitten, hetgeen handtastelijk het geval is, dan zegt men een' volslagenen onzin, wanneer men zegt eene Europesche epidemie van Aziatische braakloopen.

Im-

Immers, wanneer de grondoorzaken, dat zijn de aanleidende en de veroorzakings-oorzaken tot den Aziatischen braakloop, overal in *Europa* bestonden, en deze ziekte geene Aziatische kiem had, hetgeen echter wel degelijk het geval is, verviel noodwendig de bijvoegelijke naam van Aziatische; dan geheel anders is het gelegen. Wanneer in *Azië*, om het even, om welke reden, of door welke oorzaken, eene ziekte-kiem of smetstof met hoedanigheden van het *Contagium vivum*, geboren wordt, en daardoor de eigenschappen van een eigenzelvig en onafhankelijk wezen heeft verkregen, en door de gelijkaardigheid van het menschelijk geslacht, zich alom heeft kunnen verspreiden, en overplanten onder alle hemelstreken. Dit wezen is derhalve een overgeplant Aziatisch wezen, en verdient als zoodanig, als Aziatisch genoemd te worden.

Eene bloote redenecrkundige (logische) beschouwing der zaak, zal ons zelfs het ongerijmde doen ontwaren. Immers, een' Russischen Aziatischen of Oosterschen, een' Poolschen Aziatischen of Oosterschen, een' Pruissischen Aziatischen of Oosterschen, een' Hongaarschen Aziatischen of Oosterschen, een' Oostenrijkschen Aziatischen of Oosterschen, een' Franschen, een' Engelschen, een' Hollandschen, wat meer is, een' Amerikaanschen Aziatischen of Oosterschen braakloop aan te nemen, is spotten met het gezond verstand; wanneer men daarbij niet aanneemt, dat die verspreiding door eene

ei-

eigene ziekte-kiem, door een eigen besmettend beginsel, hetwelk in *Azië* geboren is, en van daar is uitgegaan, en de eigenschap heeft zich eigenzelvig te kunnen voorttelen, overplanten en verspreiden, gevolgelijk deszelfs eigene Aziatische hoedanigheden en oorsprong blijft behouden. Het is en blijft derhalve eene Aziatische plant, die op gelijkaardige gronden, (immers van den mensch op den mensch,) echter onder verschillende hemelstreken wordt overgeplant, en aldaar deszelfs eigenaardig karakter blijft behouden.

Doch de gelijkaardigheid, de vereeniging, de zamenloop van al de atmospherische en tellurische redenen, als welke tot de geboorte en bestaan van zoodanige ziekten noodzakelijk zijn, over den ganschen aardbodem, loochen ik volstrektelijk; want, ofschoon men epidemische constitutiën heeft aangenomen, die ook inderdaad bestaan, en men dezelve in die, welke aan een of meerdere saizoenen eigen, of als ware het inblijvende (stationnair) zijn, verdeeld heeft, zoo heeft men daarmede niet willen beweren, dat zoodanige constitutiën van een' onbepaalden duur en over den ganschen aardbodem, onder alle hemelstreken gelijktijdig zouden bestaan en voortduren, en daar altijd eene bepaalde ziekte, van eenen eigenen ziektevorm veroorzaken, terwijl men steeds met eene epidemische constitutie, die atmospherischen invloed heeft bedoeld, welke wel min of

meer

meer gelijkaardige, als daar zijn zinkingachtige, ontstekingachtige, enz., maar nimmer soortelijke ziekten, dat is: van eenen bepaalden ziektevorm veroorzaakt. Neen, nimmer heb ik de ongerijmdheid zien voordragen, dat eene zoodanige epidemische constitutie zeventien jaren onder alle hemelstreken, zoo wel onder de keerkringen, de evennachtslijn, als op twee en zestig graden noorderbreedte, stationnair zou kunnen blijven, dat eene zoodanige *stationnaire constitutie* standvastig, gedurende dat tijdverloop, eene bepaalde ziekte (den braakloop,) alom zou verwekken, immers tot in *Amerika.*

De geschiedenis der geneeskunde biedt ons ook geen voorbeeld aan, van eene zoodanige verspreide of uitgebreide stationnaire epidemische *constitutie.*

Wij meenen derhalve uit het voorgaande wederom te kunnen afleiden: 1°. Dat eene epidemische meteorologische en miasmatische ziekte, vóór deszelfs ontwikkeling, buitengewone en zamenloopende omstandigheden, zoo van atmospherische als tellurische redenen of oorzaken vordert. 2°. Dat men niet kan aannemen, dat deze buitengewone en zamenloopende omstandigheden, van dusdanige atmospherische en tellurische redenen of oorzaken gelijktijdig, zoo onder de keerkringen en evennachtslijn, als op twee en zestig graden noorderbreedte, zouden bestaan, of zich achtervolgens ontwikkelen. 3°.

Dat er, wel is waar, epidemische constitutiën kunnen bestaan, zelfs over uitgebreide landen, doch dat men ontkennen moet, dat eene zoodanige epidemische constitutie zich zoude kunnen uitbreiden, van onder de keerkringen, tot op twee en zestig graden noorderbreedte, en als zoodanig, gedurende zeventien of meerdere jaren *stationnair* zou kunnen blijven. 4°. Dat men aan epidemische constitutiën wel de eigenschappen heeft toegekend, om zekere algemeene ziekteaandoeningen te verwekken of te onderhouden, als daar zijn: ontsteking- of zinkingachtige, enz., maar nimmer eene bepaalde, eene eenzelvige, eene gelijksoortige ziekte. 5°. Dat ons de geschiedenis der geneeskunde van eene zoodanige epidemische constitutie geene bewezen voorbeelden oplevert. 6°. Dat men derhalve gedrongen is, om aan te nemen, dat, wanneer eene ziekte zich alom, onaangezien de hemelstreken, de saizoenen, den aard der gronden, enz., verspreidt, deze ziekte eene eigene kiem heeft, het grondkenmerk van contagieuse ziekten; dat deze kiem voor alle mogelijke verspreiding vatbaar is, omdat zij een eigenzelvig, een onafhankelijk wezen is, en de bron, waaruit zij ontsproten is, evenmin, misschien zelfs minder, tot deszelfs voortplanting noodig heeft, als het ei het hoen, om uitgebroeid te worden en weder een eigenzelvig wezen voort te brengen.

Wij achten ons derhalve geregtigd, om te verklaren, dat de verspreiding van eene epide-

mi-

mische meteorologische miasmatische Aziatische ziekte onder alle hemelstreken, door alle saizoenen, niet uit de grondoorzaken dezer ziekten, te verklaren is, maar integendeel ons daarvan de onmogelijkheid aanwijst. Wij zullen derhalve zien, of wij de verspreiding van eene Aziatische ziekte in *Europa* en andere werelddeelen, niet beter op gronden van een welbegrepen *Contagium* kunnen verklaren. Dan alvorens wij tot de bepaling en omschrijving van de hoedanigheden van het *Contagium* in het algemeen, overgaan, meenen wij tot inlichting der zaak, eenige voorloopende bedenkingen hieromtrent, te moeten voordragen.

ZESDE HOOFDSTUK.

Voorloopige en inleidende bedenkingen, ten opzigte van het Contagium vivum in het bijzonder.

Schier bij de geboorte der geneeskunde, namen helderziende beoefenaren dezer kunst, spoedig waar, dat vele volksziekten, noch uit atmospherische, noch uit tellurische redenen konden verklaard worden, dat er gevolgelijk andere redenen voor het ontstaan dezer zieken, moesten gezocht worden. De groote HIPPOCRATES, de eerbiedwaardige vader der geneeskunde, bevond

 zich,

zich, gelijk wel te denken is, voornamelijk in dit geval. Men weet, uit zijne schriften, bepaaldelijk uit zijne epidemiën, zijne werken over de lucht, de plaatsen en wateren, hoe veel deze beroemde man, aan hetgeen wij thans atmospherische en tellurische redenen of oorzaken noemen, hechtte. Het blijkt gelijkerwijze uit zijne genoemde schriften, dat hij bepaaldelijk den naam van epidemische ziekten aan diegenen verleende, welke uit de laatstgenoemde redenen en oorzaken geboren worden; toen hij echter in zijn vaderland, op verschillende tijdperken, hevige volksziekten waarnam, welke hij, noch uit natuurkundige, noch uit andere gevoelige of zigtbare redenen of oorzaken konde verklaren, dat is: noch uit atmospherische, noch uit tellurische redenen, was hij verpligt naar andere redenen of oorzaken om te zien; daar hij dezelve echter in de zigtbare wereld niet konde vinden, vooronderstelde hij een onzigtbaar iets, hetgeen hij τὸ Θειον noemde, als kunnende geene andere reden voor het bestaan en de verspreiding van die ziekten in *Griekenland*, en vooral in *Attika*, vinden. Dit τὸ Θειον bedoelt een ideaal wezen, waarvan wij de verwezenlijking in dat wezen vinden, hetgeen wij *Contagium acutum vel vivum* noemen. Immers, er bestonden geene redenen tot *Contagium morte*, welke anders de scherpzinnigheid van dezen grooten waarnemer niet ontsnapt zoude zijn.

De

De Geschiedschrijver THUCYDIDES getuigt gelijkerwijze, dat men geene redenen, noch in den dampkring, noch in de gronden voor het ontstaan en de uitbarsting van vele moorddadige ziekten heeft kunnen vinden. Hij noodigt derhalve de Geneesheeren uit, om eene voldoende oorzaak voor het ontstaan dier ziekten te zoeken of op te geven.

De geschiedenis der geneeskunde levert ons nog menigvuldige voorbeelden op van ziekten, welke noch aan klimaten, noch aan saizoenen verbonden waren, noch van eenige gesteldheid der landen of gronden afhingen, en even zoo wel de gezondste als de beweerde ongezondste plaatsen bezochten. PROCOPIUS en EVRAGUS (*), welke de vermaarde pest, die in de zesde eeuw, ruim vijftig jaren over geheel *Europa* heerschte, beschreven hebben, getuigen, dat dezelve over alle deelen der aarde, zoo wel op alle soorten van plaatsen en in alle klimaten, op de hoogste bergen, even als in lage en onderaardsche grotten, op drooge en dorre, even als in lage en moerassige landen, hare slagtoffers velde.

OROSIUS getuigt hetzelfde van de pest, welke gedurende twintig jaren, onder de regering van GALLUS en VOLUSIUS, het Romeinsche rijk teisterde, en geenen stand der maatschappij spaarde.

Het-

(*) *Causes secrètes des Épidémies*, par Mr. ALIBERT.

Hetzelfde werd waargenomen, ten opzigte van de pest, welke in 1359, 1360, voornamelijk, *Italië*, *Frankrijk*, *Engeland* en *Schotland* verwoestte, en bij voorkeur de bewoners der schijnbaar gezondste plaatsen aantastte.

Hildanus, die de pest, welke *Lausanne* en *Zwitserland* in 1613 verwoestte, beschreven heeft, getuigt gelijkerwijze, dat dezelve bij de landbewoners, even als bij die der steden, in de hutten der armen, even als in de paleizen der grooten woedde, gevolgelijk aan geene plaatselijkheden gebonden was.

Chicoinneau, welke de pest van *Marseille* van 1720 beschreven heeft, getuigt, dat, ondanks den strengen winter, deze plaag eene menigte slagtoffers wegrukte, op de hoogste bergen van *Provence*, terwijl de omliggende pleinen en valleijen, die evenwel aan de besmetting blootgesteld waren, niettemin van de ziekte verschoond bleven.

Wij zouden deze aanhalingen tot in het oneindige kunnen vermeerderen. Het zij ons echter genoeg, om aan te toonen, dat men reeds van de vroegste oudheid, ziekten waargenomen heeft, welke zich, noch aan klimaten, noch aan saizoenen, noch aan valleijen, noch aan moeras- of andere gronden, noch aan de hoogste bergen, noch aan steen-, rots- of dorre gronden, enz., stoorden, maar allerwegen slagtoffers troffen; noch leeftijden, noch seksen, noch standen sparen-

rende, waar dan ook voor den nadenkenden onderzoeker genoegzaam uit voortvloeit, dat hier een eigen iets, een eigen wezen, eene eigen op zich zelve bestaande smetstof bestaat, welke zich onafhankelijk van alles, bij hare slagtoffers voortteelt, en van daar voortplant. Wij zullen hierna doen zien, dat dit eigen iets, dat dit eigen onafhankelijk wezen niet anders kan zijn, dan het *Contagium acutum vel vivum.*

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Wat men eigenlijk onder contagieuse hoedanigheden der ziekten verstaan moet, en hoe men dezelve moet bepalen.

Onder *Contagium* verstaat men gewoonlijk eene smetstof, welke zich van den een' op den anderen, of op meerdere personen, het zij door middellijke of onmiddellijke aanraking overplant; doch zulks is onnaauwkeurig, en deze bepaling is alleen op het *Contagium vivum* toepasselijk. Immers, men heeft, en dat met reden, het *Contagium* verdeeld in *Contagium vivum vel acutum*, of *Contagium morte.*

Ziekten, welke derzelver bestaan aan *Contagium vivum* verschuldigd zijn, zijn uitsluitelijk diegenen, welke door middellijke of onmiddellijke

aan-

aanraking worden overgeplant, dat is: door middellijke aanraking, wanneer in een dierlijk ligchaam, een ziekteverwekkend beginsel, onverschillig door welke reden, of op welke wijze geboren en voortgeteeld wordt, van daar uitgaat, den dampkring, welke dit dierlijk ligchaam, of deze dierlijke ligchamen omringt, met dit ziektemakend beginsel bezwangerd, en door andere soortgelijke, alhoewel gezonde individuen, ingeademd zijnde, bij daartoe voorbeschikten, eene eenzelvige, eene gelijkaardige ziekte verwekt, als waarvan het dierlijk ligchaam was aangetast geweest, van waar dat ziekteverwekkend beginsel is uitgegaan, zoodat het bedoelde ligchaam als stookplaats van dit beginsel moet beschouwd worden, en dat verder deze ziekte-kiem, of dit ziektemakend beginsel, de eigenschap bezit, om zich zonder aanzien van saizoenen, van klimaten, van leeftijden, van leefwijzen, bij en van de verschillende bevolkingen, enz., te kunnen voortplanten, zonder daartoe den zamenloop van de aanleidende of de veroorzakings-oorzaken, welke dit *Contagium* ontwikkeld hebben, verder tot deszelfs bestaan en voortduur noodig te hebben, gevolgelijk aan geene plaatselijke omstandigheden, hoe ook genaamd, gebonden is.

Tot dit *Contagium vivum* behoort ook die smetstof, welke onmiddellijk, dat is: door aanraking van den een' mensch op den anderen of op meerderen wordt overgeplant, en gelijkerwijze

een

een eenzelvig, een eigenaardig wezen is, en evenmin die oorzaken niet meer noodig heeft tot derzelver bestaan en voortduur, aan welke hetzelve zijn aanzijn verschuldigd is, maar zich als een eigen wezen voortplant. Allerwaarschijnlijkst is deze smetstof van die, welke door middellijke aanraking wordt overgeplant, van aard onderscheiden, doch hebben beiden onderling gemeen, dat zij in beide gevallen, ieder als een eigen wezen bestaan, zich voorttelen en voortplanten. Daarenboven bestaan er nog besmettelijke ziekten, waarvan de kiem standvastig blijft bestaan en voortduren, alhoewel dezelve korteren of langeren tijd, in staat van slapen, als ware het, verkeert, en, door daartoe bijzonder vereischt wordende atmospherische of andere redenen, opgewekt zijnde, de ziekte, waartoe zij behoort, met al hare hoedanigheden doet verschijnen, als zoodanig zijn onder anderen, de kinderpokken, de mazelen, het roodvonk, enz. Alle hier bedoelde ziekten zijn oorspronkelijk van een' besmettelijken aard, en derzelver kiem schijnt zich, als ware het, vereeuwigd te hebben. Deze ziekten maken derhalve eene klasse op zich zelve uit, en zijn onderscheiden van diegenen, welke de besmettelijke hoedanigheden, bij toeval verkrijgen, en gewoonlijk als endemisch of sporadisch heerschende ziekte voorkomen, en als zoodanig is de gewone braakloop, hetzij dan Europesche, of hetzij dan Oostersche, welke laatste door

 za-

zamenloopende en daartoe gunstige omstandigheden, het besmettelijke karakter of eene kiem verkregen heeft in *Zuid-Azië* of *Bengalen*. De ondervinding zal leeren of deze kiem blijvende, dan voorbijgaande zal bestaan.

Ziedaar hoe men eigenlijk het *Contagium vivum* of *acutum* dient te bepalen, en de hoedanigheden van hetzelve moet omschrijven, om uit de algemeene verwarringen, welke hieromtrent bestaan, te geraken.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Bepaling en eigenschappen van het Contagium morte.

Ziekten, welke derzelver bestaan aan *Contagium morte* verschuldigd zijn, zijn bijzonder diegenen, welke ontstaan of geboren worden uit die besmetting, welke plaats heeft en uitgaat van ophoopingen of verzamelingen van menschen, in legers, in enge of op lage duistere, vochtige en onzindelijke plaatsen, of uitgaat uit plaatsen, daar het zij door toevallige of andere omstandigheden, vele dierlijke of plantaardige zelfstandigheden in rotting liggen, gelijk als op slagtvelden, op min of meer ondoelmatige begraafplaatsen en vuilniskuilen, enz., en daardoor den

damp-

dampkring met derzelver uitvloeisel bezwangeren, zich in een' min of meer bepaalden kring, door middel van de bewegingen der lucht verspreiden, en ingeademd wordende, bij voorbeschikten, eene eigenaardige ziekte verwekken, door welke een min of meer onbepaald getal van lijders, welke zich in dien ring van besmetting bevinden, worden aangetast.

De eigenschappen en hoedanigheden van dit ziektemakend beginsel zijn, dat hetzelve, noch van den mensch, noch van het dier uitgaat, dat het in zoo verre geen eigenzelvig wezen, noch geene kiem is, dat hetzelve zich eigenzelvig niet kan voorttelen en voortplanten, maar strengelijk aan deze bron, van waar hetzelve uitgaat, gebonden is, zoodanig, dat, wanneer soortgelijke lijders uit den ring der besmetting verplaatst worden, zij hunne ziekte niet verder kunnen voortplanten.

Bij de ontwikkeling van dit *Contagium morte*, spelen atmospherische redenen eene hoofdrol, terwijl tellurische hier minder schijnen bij te dragen; ontegenzeggelijk is dit *Contagium morte* steeds de bron, van het *Contagium vivum*, voornamelijk van dat, hetwelk zich door middellijke aanraking overplant, dat is: voornamelijk door inademing van deze in den dampkring opgenomen en omzwervende kiem.

Be-

Bedenkingen ten opzigte van het Contagium morte.

Vele contagieuse ziekten zijn steeds aan *Contagium morte* verbonden, en verkrijgen niet dan op verwijderde tijdperken, door bekende of onbekende natuur- en andere invloeden de eigenschappen van het *Contagium vivum vel acutum*, zoodat men ook heeft opgemerkt, dat slechts om de tien of meerdere jaren, de pest van deszelfs endemische bron uitgaat, en zich van daar verspreidt. Het is ook om die reden, dat sommige Geneeskundigen het *Contagium* van de pest hebben geloochend, omdat door de pest aangetast zijnde lijders, in den ring van het *Contagium morte*, van daar op ruime afstanden verplaatst zijn, zonder die ziekte aan de bijzijnde personen over te dragen; zoo heeft PUGUET opgemerkt, dat, ofschoon de pest in *Damiate* sterk woedde, dezelve zich tot de inwoners bepaalde, en zich geenszins buiten die stad verspreidde. Hier vloeit derhalve uit voort, dat erkende contagieuse ziekten, dan alleen de hoedanigheden van het *Contagium morte*, en dan die van het *Contagium acutum* bezitten, en in het laatste geval alleen de eigenschap verkrijgen, om zich onbepaald te kunnen verspreiden. De miskenning van deze twee hoedanigheden van contagieuse ziekten heeft

heeft noodwendig maar al te veel stof tot twisten moeten aanbieden. Deze nam eene beweerde of erkende, of twijfelachtig contagieuse ziekte waar, welke aan *Contagium morte* verbonden was, die gevolgelijk slechts alleen in den ring der besmetting heerschte, gene dezelfde ziekte, welke door omstandigheden, de hoedanigheden van het *Contagium vivum* bezat, en zich onbepaald verspreidde en mededeelde. De eerste waarnemer aarzelt, om het *Contagium* te erkennen, of ontkent het volstrekt. De tweede, in gemoede overtuigd zijnde van hetgeen hij waargenomen heeft, verdedigt met alle kracht aan deze overtuiging eigen de besmettelijkheid of het *Contagium* der ziekte, en ziedaar eene bron van twisten.

Het *Contagium morte* is derhalve aan plaatselijke omstandigheden, welke wij reeds opgenoemd hebben gebonden, terwijl het *Contagium vivum*, eenmaal ontstaan zijnde, zich voortteelt en voortplant, zonder de bronnen of oorzaken verder noodig te hebben, welke hetzelve hebben doen geboren worden, gevolgelijk noch aan plaatselijkheden, noch aan klimaten, noch aan saizoenen, standvastig verbonden is.

Bedenkingen en gevolgtrekkingen uit het afgehandelde in deze afdeeling.

De slotsom onzer onderzoekingen leidt ons tot dus verre, tot de volgende gevolgtrekkingen:

1o.

1°. Dat epidemische heerschende atmospherisch meteorologische en miasmatische ziekten, even als die, welke de hoedanigheden van *Contagium vivum* bezitten, dikwijls uit gewone endemische en sporadische ziekten, als ook uit *Contagium morte* geboren worden. 2°. Dat gevolgelijk eerstgenoemde ziekten, welke de tweede genoemde, in hevigheid van de verschijnselen, even als in talrijkheid der slagtoffers overtreffen, niet anders zijn dan verergeringen, verslimmeringen en verheffingen van endemische en sporadische ziekten, om het even in welk land, of onder welke hemelstreek, de overgang van de endemische en sporadische, tot de epidemische of contagieuse hoedanigheid plaats heeft. 3°. Dat deze verergeringen, dat deze verslimmeringen, dat deze verheffingen van gewoonlijk endemisch en sporadisch heerschende ziekten tot epidemische, alleen toe te schrijven is, aan de verslimmeringen, de verergeringen, verheffingen, en verdubbelingen der aanleidende of veroorzakings-oorzaken, der eerstgenoemde endemische en sporadische ziekten, ten gevolge van bekende of onbekende natuurinvloeden, natuurverschijnselen of andere omstandigheden. 4°. Dat er gevolgelijk eene vereeniging, een zamenloop van omstandigheden van localiteiten, van atmospherische en tellurische oorzaken benoodigd is, ter voortbrenging van epidemisch heerschende meteorologische of miasmatische ziekten. 5°. Dat men onmógelijk kan aanne-

nemen, dat zulk eene vereeniging, dat zulk een zamenloop van omstandigheden, van plaatselijkheden, van atmospherische en tellurische redenen als ter voortbrenging van epidemisch heerschende meteorologische en miasmatische ziekten benoodigd zijn, gelijktijdig of achtervolgens over den ganschen aardbodem zoude ontstaan, of zich achtervolgens zoude kunnen ontwikkelen, en dat reeds eene reeks van ruim zeventien achtereen volgende jaren, en altijd onder alle hemelstreken dezelfde ziekte voortbrengt. 6°. Dat men integendeel volstrekt geregtigd is, om aan te nemen, dat zamenloopende en buitengewone omstandigheden eene ziekte plaatselijk hebben doen ontstaan, en dat die ziekte bij die gelegenheid eene kiem verkregen heeft, dat gevolgelijk eene eigene verspreide en eenzelvige ziekte, door deze eigene kiem, zich alleen, onaangezien de klimaten de saizoenen de verschillende bevolkingen, alom kan verspreiden en voorttelen, maar onmogelijk door al de vereenigde oorzaken, welke tot de ontwikkeling van die kiem hebben bijgedragen. 7°. Dat, volgens de beginselen der kunst, deze kiem de hoedanigheden bezit van het *Contagium vivum vel acutum*, gevolgelijk eene contagieuse ziekte daarstelt, omdat, naar deze beginselen, anders eene zoodanige verspreiding eener ziekte niet denkbaar is. 8°. Dat er, eigenlijk gezegd, geene endemische noch sporadische besmettelijke ziek-

ziekten zijn, dat is, namelijk, ziekten, welke de hoedanigheden van *Contagium vivum* door middellijke aanraking, namelijk, waar de smetstof door inademing in de dierlijke huishouding wordt opgenomen, standvastig bezitten; maar er zijn wel ziekten, welke aan *Contagium morte* gebonden, en als zoodanig endemisch zijn, gelijk de pest in *Egypte*, enz., en eene groote geneigdheid of aanleg tot het *Contagium vivum* hebben, tot welks ontwikkeling eenige, zoo natuuroorzaken als groote droogte en hitte, enz., of andere redenen, als daar zijn volksophoopingen, armoede, gebrek aan voedsel, enz., bijzonder zullen bijdragen, en waarschijnlijk benoodigd zijn. 9°. Dat er wel ziekten bestaan, waarvan de kiem standvastig bestaat, en dan als slapende, en dan als wakende wordt opgemerkt, als daar zijn de kinderpokken, de mazelen, de roodvonk, enz.

Wij zullen, thans ons plan vervolgende, de grondoorzaken, zoo tot en van epidemische als tot en van contagieuse ziekten opsporen en voordragen, ten einde hier weder te kunnen uit afleiden, of deze grondoorzaken tot en van epidemische, dan of de grondoorzaken, van en tot contagieuse ziekten voor eene algemeene verspreiding onder alle hemelstreken, in alle saizoenen, bij alle volken vatbaar zijn, dan of men deze algemeene verspreiding niet duidelijker kan verkla-

klaren uit eene kiem, welke uit de grondoorzaken, dat is, uit de aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van contagieuse ziekten ontstaat of geboren wordt. Wij zullen ons derhalve thans bijzonder bepalen tot de algemeene verdeeling der ziekten in epidemische of contagieuse, ten einde hieruit te kunnen betoogen, dat de *Cholera morbus*, namelijk, die braakloop, waarvan thans *Europa*, enz., bezocht wordt, tot de aanstekende ziekten behoort.

TWEEDE AFDEELING.

EERSTE HOOFDSTUK.

Algemeene verdeeling der ziekten in epidemische en contagieuse.

Het is gevolgelijk algemeen bekend, dat min of meer algemeen verspreide en van aard eenzelvige ziekten, zij, die gevolgelijk een meer dan gewoon getal van soortelijke lijders aantasten, en hetzij, dat dezelve aan het klimaat eigen, (endemisch,) dan aan hetzelve, als ware het, geheel of ten deele vreemd zijn (*), in epidemische en contagieuse ziekten verdeeld worden: zoodanig zijn de hoofdverdeelingen, welke men van oudsher heeft opgevolgd. Alle andere onderverdeelingen zouden alleen uit eene mindere of meerdere vermenging van de hoedanigheden der respective afdeelingen kunnen voortvloeijen, evenwel zal nimmer in de volle beteekenis van het woord,

(*) Dit is alleen toepasselijk op contagieuse ziekten, omdat epidemische nimmer het klimaat, noch den bodem kunnen verlaten, waar zij in of op geboren zijn.

woord, eene contagieuse ziekte, in eene epidemische kunnen overgaan, maar omgekeerd, wel eene epidemische ziekte aanleiding kunnen geven tot het ontstaan eener contagieuse ziekte, zoo als wij reeds aanstipten, en hierna verder zullen trachten aan te toonen.

De eenvoudige en op waarheid gegronde verdeelingen, achten wij voldoende, wanneer wij derzelver respective eigenschappen en hoedanigheden, naauwkeurig tot rigtsnoer nemen, als door ons reeds bepaald en omschreven zijn, om, iedere van dien aard voorkomende ziekte, hare ware standplaats te kunnen aanwijzen. Wij zullen dan, ons dit doel voorstellende, op ziektekundige gronden, verdere grondoorzaken, namelijk, de aanleidende en veroorzakings-oorzaken, der respective afdeelingen zoeken op te sporen en te overwegen, om daaruit eene verschillende of voor ieder in het bijzonder naauwkeurige bepaling voor te stellen, welke bepalingen, wij dan als toetssteenen der voorkomende ziekten kunnen gebruiken en aanmerken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de aanleidende en ontwikkelings- of veroorzakings-oorzaken tot en van epidemische of meteorologische miasmatische ziekten.

De aanleidende of de veroorzakings-oorzaken dezer ziekten in het algemeen, vloeijen uit twee bronnen voort, gelijk wij reeds aanhaalden, dat is, uit atmospherische en uit tellurische redenen. In het eerste geval, namelijk, wanneer zich redenen in den dampkring voordoen, welke aanleiding of oorzaak tot ziekte geven. In het tweede geval, wanneer genoemde redenen zich, om het even, door welke redenen of oorzaken, in de gronden ontwikkelen en van daar uitgaan.

De eigenlijke en zuiver atmospherische of meteorologische redenen kunnen alleen bestaan in alle plotselijke veranderingen in den toestand van den dampkring, als door afwisselende hitte en koude, de plotselijke opvolging der saizoenen, de mindere of meerdere droogte of vochtigheid, gevolgelijk in de mindere of meerdere bezwangering van den dampkring met waterdampen, enz., even als de bezwangering van dezelve met magnetische of electrische vloei- of andere onweegbare stoffen, enz.

De

De eigenlijke zuivere tellurische redenen, worden alleen in de zamenstelling, in den toestand en in den aard van gronden gevonden, als daar is in den aard der gronden, van poelen, van moerassen, van meren, van ingedijkte polders, van min of meer overstroomde, van drassige en andere landen, enz.

Deze atmospherische en tellurische redenen kunnen voorzeker ieder min of meer afzonderlijk bestaan, doch werken allerwaarschijnlijkst en voor het menigvuldigst zamen tot het daarstellen van de veroorzakings-oorzaken tot en van epidemische ziekten. De epidemische zinking- en ontstekingsachtige ziekten, enz., komen mij voor, meestal uit zuivere atmospherische, dat zijn meteorologische oorzaken te kunnen voortvloeijen, omdat ons hierbij de inwerking van tellurische redenen niet zoo duidelijk gebleken is, en zij mij ook alleen voldoende toeschijnen, om genoemde ziekten te kunnen verwekken.

Of enkele tellurische redenen voldoende kunnen zijn, ter voortbrenging van de veroorzakings-oorzaken van zekere koortsziekten, zonder atmospherischen invloed, is eene vraag, welke ik niet durf beslissen; echter meen ik vast te kunnen stellen, dat, ter voortbrenging van epidemische ziekten, beide oorzaken, noodzakelijkerwijze, moeten werkzaam zijn, gelijk ook de ondervinding dienaangaande heeft geboekstaafd.

Ten opzigte van het verschil der gronden,

 leert

leert ons de geschiedenis der geneeskunde, de ondervinding van alle praktische Geneeskundigen. 1°. Dat de door ons reeds opgenoemde gronden, namelijk, van moerassen, van ingedijkte polders, enz., standvastig stookplaatsen zijn van koortsziekten, welke eene kortere of langere tusschenpoozing (intermissio) aanbieden. 2°. Dat hooge berg- en rotsachtige landen, steen- en zandgronden, enz., de stookplaatsen van genoemde ziekten niet zijn, en evenmin van eenige andere uit tellurische redenen voortspruitende ziekten. 3°. Dat laatstgenoemde gronden en landen door derzelver hooge ligging, meer aan de inwerking van de meteorologische gesteldheden van den dampkring blootgesteld zijnde, meer bezocht worden van zinking en ontstekingsachtige rheumatische borst- en keelziekten, enz.

Aangaande de atmospherische redenen moeten wij vervolgens aanmerken, dat dezelven in de verhouding der hemelstreken, met betrekking tot de lengten, en vooral met betrekking tot de breedten, oneindig moeten verschillen, dat men derhalve onmogelijk kan aannemen, dat gelijkaardige atmospherische redenen, gelijktijdig of opvolgend kunnen bestaan of geboren worden over den geheelen aardbodem. Even zoo moeten wij opmerken, dat, aangezien het geologisch verschil der gronden, men onmogelijk gelijkaardige tellurische redenen kan aannemen voor alle landen, en daar nog ten slotte bijvoegen, dat de

ei-

eigene atmospherische en tellurische redenen niet door buitengewone natuuroorzaken aangezet zijnde, nimmer epidemische of meteorologische miasmatische ziekten kunnen veroorzaken. Zij vorderen derhalve eenen buitengewonen zamenloop en verhooging der gewone atmospherische en tellurische oorzaken.

Gevolgtrekkingen en bedenkingen uit de aanleidende en veroorzakings-oorzaken van en tot epidemische ziekten.

Uit het verschil der hemelstreken met betrekking tot de temperatuur, even als uit het verschil der gronden, met betrekking tot derzelver aard van zamenstelling, en hoogere of lagere ligging, hebben wij, naar hetgeen ons daaromtrent de geschiedenis der geneeskunde, even als de ondervinding geleerd heeft, aangetoond, dat er geene eenzelvige atmospherische, noch eenzelvige tellurische reden onder alle hemelstreken, noch in alle gronden, welke zoo verschillend van aard zijn, kan bestaan, en vooral niet met die verhoogde hoedanigheden als ter voortbrenging van epidemische ziekten benoodigd zijn. Dat genoemde redenen wel in derzelver respective hemelstreken, wel in derzelver respective gronden, zich kunnen ontwikkelen en gewone ziekten verwekken, welke aan die respective hemel-

streken, aan die respective gronden eigen zijn, doch dat ter voortbrenging van epidemische of meteorologische miasmatische ziekten, buitengewone natuuroorzaken gevorderd worden, dat zijn buitengewone spoedige afwisselingen van hitte en koude, of lang aanhoudende hitte en droogte, of lang aanhoudende koude en vochtigheid, min of meer vergezeld met onweêrsbuijen, stortregens, daar bijkomende minder of meerder uitgebreide overstroomingen, enz., welke alsdan door buitengewone verhooging van de temperatuur van den dampkring spoediger of langer daarna worden opgevolgd, welke opgenoemde buitengewone atmospherische redenen vergezeld gaan of opgevolgd worden, door buitengewone tellurische redenen of oorzaken, dat is van die redenen, welke van uit de gronden geboren, uitgaan, in den dampkring worden opgenomen, hetzij ten gevolge van die buitengewone atmospherische natuuroorzaken, of hetzij van natuurlijke scheikundige zamenstellingen of ontbindingen, of andere oorzaken, welke in die gronden plaats hebben, en aldaar eene ziektemakende reden, of eene bijzondere smetstof (miasma) doen ontstaan en verspreiden. Daar wij het als volkomen voor bewezen achten, dat niet dan buitengewone natuurverschijnselen epidemische ziekten kunnen veroorzaken, oppert zich als van zelf de vraag: Is er een geschiedkundig voorbeeld van zulke buitengewone natuurverschijn-

se-

solen voorhanden, welke gelijktijdig of opvolgende over den ganschen aardbodem hebben plaats gehad. Immers, neen, omdat hiervoor eene natuurkundige onmogelijkheid bestaat, te verklaren uit de eigendommelijkheden der verschillende hemelstreken en uit de eigendommelijkheden der verschillende gronden.

Nu doet zich verder de vraag voor: is het niet handtastelijk, is het niet ziektekundig bewezen, dat genoemde en bedoelde buitengewone natuurverschijnselen aanleiding en eene veroorzakingsreden daarstellen, tot het doen ontstaan van eene eigenaardige ziekte, met eene eigenaardige kiem, en dat deze kiem, maar niet de aanleidende en de veroorzakings-oorzaken tot dezelve, voor alle mogelijke verspreiding vatbaar is? Ik meen deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden.

Laat ons derhalve uit dit alles besluiten, dat epidemische, dat zijn meteorologische miasmatische ziekten, noodzakelijkerwijze, aan min of meer uitgebreide plaatselijkheden, aan min of meer bepaalde klimaten, aan min of meer bepaalde saizoenen verbonden en eigen zijn, dat zij zich derhalve nimmer onder alle hemelstreken, door alle saizoenen kunnen uitbreiden, om aldaar eene altijd gelijkaardige ziekte (*Cholera morbus*) te verwekken, omdat de oorspronkelijke ziektewekkende redenen, waaraan zij verbonden zijn, voor zulk eene uitbreiding en verspreiding onvatbaar zijn. Hier vloeit derhalve weder uit voort, dat

 men

men niet kan aannemen, dat atmospherische en tellurische redenen of oorzaken, welke aan *Bengalen* eigen zijn, of aldaar in 1817 door zamenloopende en buitengewone natuuroorzaken en omstandigheden ontstaan zijn, of plaats gehad hebben, den gewonen aan dat land eigenen braakloop, zoodanig hebben doen verergeren, zoo met betrekking tot de hevigheid der verschijnselen, tot de talrijkheid der slagtoffers, als tot de algemeene verspreiding, zich achtervolgens door den geheelen *Indischen Archipel*, door geheel *Azië*, gedeeltelijk door *Afrika*, door een groot gedeelte van *Europa*, vervolgens in *Amerika*, enz.; eenzelvig, gelijkaardig zouden voortplanten, en overal dezelfde eenzelvige, dezelfde eigenaardige ziekte (*Cholera*) veroorzaken, en dat nog wel bij wijze van een' nomaden volkstam; zich achtervolgens op deze en gene plaatsen neêrzetten, van daar verdwijnen, eenige maanden wegblijven, dan op de eerst bezochte plaatsen met verdubbelde kracht, bij voorkeur, terugkeeren, geheele landstreken of plaatsen, welke min of meer van de groote wegen zijn afgelegen, zijdelings laten liggen, of geheel overspringen, om deze of gene handelplaatsen, en steden aan groote wegen gelegen, waar veel handelverkeer plaats heeft, zeehavens of zeedorpen, bij voorkeur aan te tasten, om vervolgens de reis voort te zetten, zonder aanzien van saizoenen, van de grootste hitte en felste koude, van bevrozen gronden, van de hoog-

hoogste bergen, van zeeën, zoo onder de onmetelijke diepte van den oceaan doortrekken, gedurende eenige honderden mijlen, zoo te *New-York*, in *Noord-Amerika*, aan wal komen stappen, en zich zoo vervolgens verspreiden. Of bij wijze van eenen luchtreiziger de lucht, gedurende even zoo vele honderden mijlen pijlregt, onaangezien het verschil der winden, tegen dezelven op alle mogelijke wijzen in, doorklieven, en zoo lijnregt op een der zeehavens nederdalen, en vooral niet het eerst het binnenland, ook vooral niet eenklaps vele lijders gelijk aantasten, maar met een of twee beginnen en zoo vervolgens.

Dat *Bengalen*, immers de omstreken van *Jessora*, eene blijvende of *permanente* stookplaats van het beweerde *Cholera miasma* zouden zijn, van waar hetzelve zich over den geheelen aardbodem zoude verspreiden, het zij door de aardkorst, zelfs onder de onmetelijke diepte der zeeën, van rivieren, enz., door, welke aardkorst, men onder deze diepten, waarlijk veel eerder aardkruim zoude mogen noemen, of het zij door middel van de lucht, hebben wij reeds wederlegd, en is te ongerijmd, om verder te wederleggen.

Uit deze gevolgtrekkingen, meenen wij te kunnen bepalen, dat eene epidemische ziekte, die min of meer algemeen verspreide ziekte is, welke uit min of meer ongewone of buitengewone plotse-

selijke veranderingen in de temperatuur van den dampkring, uit plotselijke opvolging der onderscheidene saizoenen, uit min of meer aanhoudende hitte of koude, droogte of vochtigheid der lucht, misschien ook uit de verandering in de verhouding der electrische of magnetische vloei- of andere onbeweegbare stoffen, of uit den aard der gronden, het zij van moerassen, van grotten, van poelen, van meren, van overstroomde drassige of braak liggende landen, van ingedijkte polders, enz., geboren wordt, gevolgelijk uit den aard der zaak, aan min of meer uitgebreide plaatselijkheden gebonden is.

Dat gevolgelijk in dit geval de besmetting of het ziektemakend beginsel, noch onmiddellijk van den mensch, noch onmiddellijk van het dier, noch onmiddellijk van de ontbinding of rotting van dierlijke zelfstandigheden uitgaat, maar aan de veranderingen of in hoedanigheden, of in zamenstelling van het midden, *(medium)* waarin de mensch geplaatst is, of aan de inademing van schadelijke of ziektewekkende beginselen, welke grootelijks door de veranderde hoedanigheden van den dampkring, uit de opgenoemde gronden en landen oprijzen, moet toegeschreven worden.

Men kan derhalve, noch op de waarschijnlijkheid, noch op ziektekundige gronden, noch op den aard van de aanleidende en veroorzakingsoorzaken, noch op de wijze van verspreiding, noch op geologische, noch op physische gronden

den betoogen, dat de thans in *Europa* heerschende Aziatische braakloop, eene epidemische meteorologische miasmatische ziekte is. Laat ons dan verder onderzoeken, of men niet beter op de voorgestelde grondbeginselen, de besmetelijkheid of het *Contagium* dezer ziekte kan aantoonen.

Eenige voorloopende en inleidende bedenkingen tot de aanleidende en veroorzakings-oorzaken van en tot contagieuse ziekten.

Wij hebben reeds aangemerkt, dat het *Contagium* in *Contagium morte*, ook door eenige Schrijvers *Infectio* genaamd, en in *Contagium vivum* verdeeld wordt. Dat het ontwijfelbaar is, dat het *Contagium vivum* steeds uit *Contagium morte*, of uit *Infectio* geboren wordt. Wij hebben ook reeds aangemerkt, dat oorspronkelijke aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van epidemische meteorologische miasmatische ziekten, namelijk, atmospherische en tellurische redenen, oorzaken kunnen zijn, van het ontstaan van *Contagium morte* en *Contagium vivum*, gevolgelijk van contagieuse ziekten, namelijk, wanneer door atmospherische en tellurische redenen onvruchtbare jaren, overstroomingen, enz., geboren worden, en hieruit ophoopingen van men-

menschen in enge plaatsen, enz., even als alle soorten van gebrek, van armoede met allen aankleve van dien, enz., ontstaan, zoodat men in zekere opzigten, de aanleidende en de veroorzakings-oorzaken tot en van meteorologische miasmatische ziekten, ook als middellijke aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van contagieuse ziekten zou kunnen beschouwen.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de eigenlijke en onmiddellijke aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van contagieuse ziekten.

De eigenlijke aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van contagieuse of besmettelijke ziekten, worden steeds uit zamenloopende en buitengewone meestal bekende oorzaken en omstandigheden geboren, als daar zijn: armoede met al hare aanhankelijkheden, als gebrek aan voedsel, aan dekking, aan verschooning, aan geschikte huisvesting, het gebruik van onrein, van oneigenaardig, van bedorven, ja, schier oneetbaar voedsel, daarbij komende lage of neêrdrukkende driften of gemoedsaandoeningen, onmatige krachtsinspanningen, onzuiverheden des ligchaams, van woonplaatsen, derzelver vochtige of lage ligging,

ging, bovenmatige ophooping van menschen of dieren in dezelve, in betrekking tot derzelver uitgebreidheid of hoegrootheid, bovenmatige ophoopingen van menschen of dieren in belegerde steden, op schepen, in legerplaatsen, of door andere toevallige omstandigheden, enz., op min geschikte plaatsen; blootstelling aan de uitvloeisels van de ophoopingen van uitwerpselen of afval van menschen of dieren, aan de uitvloeisels van in rotting liggende dierlijke en plantaardige zelfstandigheden, aan dien van min doelmatige begraafplaatsen, van min doelmatige stadsvuilnisbelten of bakken, enz.

Deze aanleidende en veroorzakings-oorzaken oefenen derzelver schadelijken invloed, hetzij min of meer te zamen of afzonderlijk, op den mensch of het dier uit, doen eene ziekte geboren worden, welke de eigenschap verkrijgt, om zich door middel van eene kiem van den eenen mensch op den anderen over te planten: de genoemde oorzaken werken oorspronkelijk en onmiddellijk op den mensch of op het dier, doen eene ziekte-kiem ontstaan, welke weder van den mensch of van het dier uitgaat, zoodat hier eene animalische bron of reden ontstaat, waarom men eene volksziekte van aanstekende of besmettelijke ziekte, den naam van epidemische animalische ziekte zou kunnen geven.

Ge-

Gevolgtrekkingen uit de aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van contagieuse ziekten.

Wij hebben reeds uit de aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van epidemische meteorologische miasmatische ziekten gezien, dat genoemde oorzaken, gevolgelijk de genoemde ziekten, aan min of meer uitgebreide plaatselijkheden aan zekere klimaten, aan zekere saizoenen, enz., verbonden zijn, en tot derzelver bestaan buitengewone natuuroorzaken gevorderd worden.

Wij hebben reeds gezien, dat het *Contagium* in *Contagium morte* en in *Contagium vivum* verdeeld wordt.

Wij hebben gezien, dat het *Contagium morte* insgelijks aan buitengewone plaatselijke omstandigheden van ophoopingen van menschen, van dierlijke of plantaardige in rotting of gisting liggende stoffen, verbonden is; dat is, wanneer door buitengewone gebeurtenissen of omstandigheden, op zekere plaatsen, of in zekere landen, eene plaatselijke stookplaats van *Infectio* of van *Contagium morte* ontstaan is, en zij, welke door deze gebeurtenissen of omstandigheden veroordeeld zijn, dergelijke stookplaatsen van *Infectio* of derzelver omstreken te bewonen, door de uitvloei-

vloeisels van deze stookplaatsen in te ademen, door eene gelijkaardige, door eene gelijksoortige ziekte worden aangetast, zoo lang derhalve de ziekte verwekt wordt, door de uitvloeisels, welke uit genoemde stookplaats van *Contagium morte* of van besmetting, uitgaan, blijft dezelve aan plaatselijke omstandigheden gebonden, dan wanneer door bijkomende, alhoewel meestal onbekende redenen, hieruit eene ziekte-kiem ontstaat, welke onafhankelijk van de oorspronkelijke bron, waaruit zij ontsproten is, deze eigenzelvige, deze eigenaardige ziekte voortplant, zonder den invloed van deszelfs bakermat verder noodig te hebben, is er eene ziekte geboren, welke de hoedanigheden van het *Contagium vivum* heeft, en zoodanig is het gelegen met de Aziatische ziekte, welke in 1817, in *Zuid-Azië* geboren is, en thans hier onder den naam van Aziatischen braakloop heerscht, of geheerscht heeft, zoo verklaar ik hier, dat niemand in staat is, noch op ziektekundige, noch op physische gronden, de verspreiding van eene Aziatische ziekte in *Europa* en *Amerika* te verklaren, zonder deze ziekte de hoedanigheden van het *Contagium vivum* toe te kennen.

Ten opzigte van de aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van epidemische meteorologische miasmatische ziekten, even als tot en van die van contagieuse ziekten, kunnen wij een groot en eigenaardig verschil opmerken; men

zoude derhalve kunnen aanvoeren, dat, aangezien dit handtastelijk verschil, men nimmer, ten opzigte van de eigene hoedanigheden der respective ziekten, zou kunnen dwalen, dan de ondervinding heeft zulks anders geleerd. Voorzeker kan hiertoe eenigzins aanleiding geven, dat atmospherische en tellurische redenen door het veroorzaken van onvruchtbare jaren, armoede, enz., gelijk wij reeds opmerkten, eene bron van *Contagium morte* hebben doen ontstaan, waaruit gevolgelijk en opvolgelijk het *Contagium vivum* geboren wordt, of dat ziekten, welke gewoonlijk en bijzonder aan atmospherische invloeden of veranderingen van saizoenen verbonden zijn, en tot welke ziekten de braakloopen voorzeker meestal ook behooren, door zamenloopende en buitengewone omstandigheden, onverwachte, en zelden waargenomene contagieuse hoedanigheden verkrijgen, men deze ongewoonheid voor eene onmogelijkheid houde, en dat men niet genoeg van de ziektekundige waarheid doordrongen is, dat contagieuse ziekten uit endemische en sporadische ziekten, van welken aard, die ook mogen zijn, door zamenloopende en buitengewone oorzaken kunnen ontstaan en geboren worden, dat eene ziekte door besmettelijk te worden, eene hoedanigheid te meer verkrijgt, even als eene verergering der verschijnselen, zonder daarom van aard te veranderen, zoo als wij mede reeds hebben opgemerkt.

Overigens leert ons de geschiedenis der genees-

kun-

kunde voldoende kennen, dat de door ons opgenoemde aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van contagieuse ziekten op ondervinding en waarheid gegrond zijn. Betrachten wij slechts hoe menigvuldige malen groote volksverzamelingen of volksophoopingen, het zij in legers, in belegerde steden, in legerplaatsen, op schepen, enz., even als gebrek aan voedsel, aan dekking, aan verschooning, aan zuiverheid van woningen en van ligchaam, enz., aanleiding tot het ontstaan van contagieuse ziekten hebben gegeven, en wij zullen gelijkerwijze van deze waarheid overtuigd worden, zonder dat wij hiervan vele voorbeelden behoeven aan te voeren. Wij zullen slechts alleen ten opzigte van de aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van contagieuse ziekten de grondoorzaken van de pest als *typus* van *Contagium*, even als de bekende grondoorzaken, van den thans in *Europa* heerschenden Aziatischen braakloop in overweging nemen, en op het te betoogen onderwerp toepassen.

VIERDE HOOFDSTUK.

Geschiedkundig onderzoek, aangaande de aanleidende en veroorzakings-oorzaken, van de pest als typus van Contagium.

De oorsprong van deze verschrikkelijke plaag, schijnt zich in den nacht der eeuwen te verlie-

zen. Zeker echter is het, dat het oosten hare bakermat is, even als van vele andere ziekten, gelijk als de thans heerschende *Cholera*, en die daarom de bijnaam van Aziatische of Oostersche heeft verkregen, alsmede de kinderpokken, enz.

De geschiedenis der geneeskunde maakt van vele pesten, of pestziekten gewag, welke zich op verschillende tijdperken over *Europa* hebben uitgebreid, en aldaar groote verwoestingen hebben aangerigt, zonder dat men daarom volstrekt kan betoogen, dat al deze pestziekten gelijkaardig of gelijksoortig zijn geweest. Het was in die eeuwen voldoende, dat eene zoodanige ziekte talrijke slagtoffers wegmaaide, om met den naam van pestziekte gedoopt te worden.

Zeker echter is het, dat de eigenlijke Oostersche pest, meermalen en op verschillende tijdperken, sommige streken of plaatsen van *Europa* heeft bezocht, en waarvan ons de geschiedenis en beschrijving is bewaard gebleven.

Het is ook waar, dat de vader der geneeskunde, HIPPOCRATES, pestziekten heeft beschreven, welke aan de, bij ons als Oostersche pest bekende of beschrevene ziekte, eigenaardig schijnen te zijn.

Het is ook waar, dat de verschrikkelijke pestziekte, die de Geschiedschrijver THUCYDIDES zoo gevoelvol beschreven heeft, en die tijdens het tweede jaar van den Peloponesischen oorlog,

A-

Athene zoo deerlijk teisterde, het karakter aanbood van de Oostersche pest.

Het schijnt ook de Oostersche pest geweest te zijn, welke in het Romeinsche rijk, onder de regeringen van MARCUS AURELIUS en LUCIUS VERUS, zulke geweldige verwoestingen aanrigtede; doch de verschrikkelijkste, waarvan de geschiedenis gewaagt, was die pest, welke in het midden van de veertiende eeuw, 1349 en 1350, geheel *Europa* met rouw vervulde.

Wij zouden meerdere voorbeelden kunnen voordragen, doch wij zullen ons alleen nog kortelijk bepalen tot die pesten, waarvan eene regelmatige beschrijving, meer bepaaldelijk tot ons, is overgebragt.

Hiertoe behooren voornamelijk de pest van *Nijmegen*, door den beroemden DIEMERBROEK beschreven. Die van *Marseille*, door CHICOINEAU en BERTRAND in 1720, welke men beschouwde, als aldaar van *Aleppo* te zijn aangebragt, in welke stad te voren tachtig duizend menschen, door deze plaag, waren omgekomen. Dr. RUSSEL, welke deze verschrikkelijke ziekte te *Aleppo* zelve had waargenomen, verhaalt, dat dezelve aldaar uit *Syrië* was aangebragt. Ook geeft Dr. MACKENZIE, eene beschrijving van de pest, welke hij in 1763, te *Konstantinopel* waarnam. Vervolgens vinden wij eene beschrijving van de pest, welke in 1769 en 1770 *Moscou* teisterde, door DE MERTENS beschreven, welke

 pest,

pest, bij gelegenheid van den Russisch-Turkschen oorlog in *Moldavië* en *Wallachije*, door de Turken aan de Russen werd medegedeeld. Zonder dat wij verder behoeven te gewagen van de beschrijvingen dezer ziekte door de Fransche Geneeskundigen, welke de beroemde *expeditie* van NAPOLEON in *Egypte*, hebben bijgewoond, als daar zijn voornamelijk de beroemde LARREY en DESGENETTES, enz.

Uit dit geschiedkundig overzigt willen wij op den voorgrond stellen: 1°. Dat de pest in het oosten te huis behoort, en in *Egypte* en *Turkije* schier endemisch is, of om naauwkeuriger te spreken, dat er in het Turksche rijk standvastig eene stookplaats van *Contagium morte* schijnt te bestaan, waardoor deze ziekte aldaar standvastig wordt onderhouden, zonder daarom altijd de hoedanigheden van het *Contagium vivum* te bezitten. 2°. Omdat de geschiedenis niet dan op min of meer verwijderde tijdperken voorbeelden oplevert, van eene min of meer uitgebreide verspreiding dezer ziekte in *Europa*, of naar elders, terwijl dezelve steeds in het Turksche rijk wordt waargenomen. Ik zeg naar elders, omdat, ofschoon men mij zal kunnen tegenwerpen, de quarantaine maatregelen, welke in *Europa* standvastig, ten opzigte van de schepen of goederen, welke uit het Turksche rijk komen of overgebragt worden, in acht worden genomen, dit echter in het geheel geene plaats heeft,

ten opzigte van den handel, welke de Egyptenaren langs de *Roode Zee* met *Indië* hebben; evenwel vindt men schier geene voorbeelden, dat de pest zich langs dien weg menigvuldiger heeft uitgebreid, dan naar *Europa*, waartoe voorzeker veel bijdraagt, dat in *Egypte* wel goederen uit het oosten ontvangen worden, maar integendeel schier geene goederen, ten minste geene grondstoffen, uit *Egypte* naar *Indië* gevoerd worden. 3°. Dat de ontegensprekelijke verspreiding dezer ziekte in verschillende landen voldoende bewijst, dat zij somtijds de hoedanigheden van het *Contagium vivum*, en handtastelijk niet altijd die hoedanigheden bezit.

Daar wij gezegd hebben, dat er schier standvastig eene bron van *Contagium morte* in het Turksche rijk, en wel voornamelijk in *Egypte*, van welk land zij meestal uitgaat, bestaat, zullen wij de gronden opgeven, waarop wij die vooronderstelling vestigen.

Over de waarschijnlijke oorzaken van het endemisch aanzijn van de pest in Egypte en in het Turksche rijk.

De oudere Egyptenaren hadden, gelijk bekend is, de gewoonte van hunne lijken te balsemen, en hoe krachtvol, en doelmatig dienaangaande hunne handelingen en inzigten waren, verklaren

ons eensdeels hunne *mumiën*, en anderdeels de jaarlijksche overstroomingen van den *Nijl*, waardoor aldaar weinige geschiktheid tot begraafplaatsen bestaat, waarom men niet kan nalaten, te dien opzigte hun doorzigt te bewonderen.

Toen echter door geheel verval van beschaving, door de schier volledige verwoesting, en den daardoor veroorzaakten terugkeer tot den staat van barbaarschheid van dit vaderland, van die oorspronkelijke bakermat van beschaving van wetenschappen en kunsten, het balsemen der lijken werd verwaarloosd, ja, geheel werd achtergelaten, en de lijken schier onbegraven in de nabijheid, binnen de muren der steden, wat meer is, in woonhuizen, als op hoopen gestapeld, sedert eeuwen, den dampkring met derzelver uitvloeisels als verpestten (*), schijnt aldaar de pest een endemisch bestaan verkregen te hebben, door het standvastig bestaan van een *Contagium morte.* Voegen wij hier verder bij de godsdienstige denkbeelden of vooroordeelen der tegenwoordige Egyptenaren met betrekking tot het beweerde zondige, dat in het dooden van dieren gelegen zoude zijn, waardoor dat land van alle soorten van dieren als overdekt is, even als met derzelver lijken en uitwerpselen, voornamelijk, wanneer de *Nijl* bin-

(*) Men zie hieromtrent het belangrijk rapport, deswege door den beroemden PARISET, aan het Fransch instituut gedaan.

binnen hare oevers is teruggetreden. Overwegen wij hierbij de voorschriften van het Islamismus, welke de noodlottigheid (*fatalismus*) prediken, daardoor alle voorzorgen doen verzuimen, voegen wij hier verder bij de ongehoorde, de erbarmelijke armoede en onzuiverheid der volksmenigte, welke met alle soorten van dieren in dezelfde ellendige hutten wonen, te midden van derzelver uitwerpselen, en schier van ongedierte verteerd worden, dan hebben wij verder geene nasporingen, omtrent de grondoorzaken van het endemisch bestaan van de pest in *Egypte* te bewerkstelligen, maar zullen uit dit alles kunnen afleiden, dat de veroorzakings-oorzaken tot de pest bestaan in de allererbarmelijkste armoede, allerondenkbaarste onzuiverheid des ligchaams en van woningen, aanhoudende blootstelling aan de uitvloeisels van lijken van menschen en van dieren, van derzelver uitwerpselen, enz., allerslechtst, allerongeschiktst, schier oneetbaar voedsel, enz.

Laat ons nu de aanleidende en de veroorzakings-oorzaken tot en van contagieuse ziekten in het algemeen, met die van de pest in het bijzonder vergelijken, en wij zullen eene volstrekte gelijkaardigheid ontmoeten; het eenigste verschil, dat op te merken is, bestaat in het mindere of het meerdere, en in dat van het soortelijke der veroorzaakte ziekten.

Overigens meen ik hier nog ter staving van

mijn gezegde, omtrent het endemisch bestaan der onderhavige ziekte in *Egypte* en in het Turksche rijk als ondergeschikt aan een *Contagium morte*, en geenszins altijd de hoedanigheden van het *Contagium vivum* bezittende, te moeten herhalen: 1°. Dat, alhoewel de pest in het genoemde Turksche rijk op een of meerdere plaatsen zich jaarlijks vertoont, naarmate er mindere of meerdere stookplaatsen van dat soort van *Contagium morte* voorhanden zijn, als waaraan zij verbonden is, men echter zelden eene algemeene verspreiding opmerkt, welke algemeene verspreiding min of meer eene noodzakelijke voorwaarde van het *Contagium vivum* is. 2°. Dat, ofschoon er eene onafgebrokene gemeenschap tusschen *Arabië*, *Perzië*, *Indië*, enz., ter eener zijde, en *Europa* ter ander zijde met *Egypte*, en het overige Turksche rijk bestaat, men niet dan op zeer verwijderde tijdperken, de verspreiding of uitbreiding van de pest, zoo wel in de ter eener zijde, als ter andere zijde genoemde landen, rijken of werelddeelen opmerkt. 3°. Dat men meermalen in *Turkije* en *Egypte* of *Syrië* pesten waargenomen heeft, welke zich tot eene enkele stad bepaalden, waar zij sterk woedde, terwijl de omstreken dier stad geheel van de ziekte bevrijd bleven, en ofschoon de landbewoners eene onafgebrokene alhoewel kortstondige gemeenschap met genoemde stad, onderhielden, zij echter van de ziekte niet werden aangetast,

ge-

gelijk het geval, onder anderen was met *Damaskus*, volgens de getuigenis van PUGUET, welke die pest waargenomen en beschreven heeft, zoodat in die gevallen genoemde ziekte alleen die hoedanigheden, welke aan het *Contagium morte* eigen zijn, heeft geopenbaard, waaruit wij dan ook besluiten, dat geene ziekte, altijd de hoedanigheden van het *Contagium vivum* bezit, maar dezelve slechts bij tusschenpoozingen schijnt te verkrijgen, door buitengewone zamenloopende natuur- of andere oorzaken. Thans zullen wij onze onderzoekingen vervolgen, ten opzigte van die ziekte, welke het hoofddoel van dit betoog uitmaakt.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Geschiedkundig overzigt van de Cholera morbus in het algemeen, en van de Aziatische in het bijzonder.

De geschiedenis der geneeskunde leert ons, dat de *Cholera morbus* of braakloop, schier zoo oud is als het menschelijk geslacht. Immers, vinden wij van deze ziekte gewag gemaakt bij alle Schrijvers der oudheid. ARRETHAEUS CAPPADOX heeft reeds, vóór bijna achttien eeuwen, een' braakloop beschreven, welke de hoofdtrekken van den thans in *Europa* heerschenden, volmaakt oplevert of aanbiedt, met uitzondering misschien, van die algemeene verspreiding, als waarvan

wij

wij thans ooggetuigen geweest zijn. Ik zeg misschien, omdat menigvuldige, van aard verschillende ziekten, zich over *Europa* hebben uitgebreid, en steeds met den naam van pestziekte bestempeld werden, zoodat men onmogelijk met zekerheid kan zeggen, dat er onder al deze ziekten, geene kwaadaardige en besmettelijke braakloopen hebben kunnen bestaan, en uit hoofde van derzelver meestal doodelijken uitgang, dien naam van pest of pestziekte hebben verkregen. Te meer daar BERGGREN, die eenigen tijd in *Turkije* heeft doorgebragt, zegt, dat er in *Arabië* eene volksoverlevering bestond, dat er omtrent de dertiende eeuw zich aldaar een zeer kwaadaardige en besmettelijke braakloop had vertoond, welke aldaar uit *Indië* was aangebragt, en ook bijzonder *Egypte*, *Nubië* en *Abyssinië* zoude geteisterd hebben. Wie zal ons nu kunnen bewijzen, dat deze ziekte zich toenmaals niet in *Eurapa* heeft uitgebreid, ofschoon hiervan, aangezien den toenmaligen staat van duisternis, waarin zich de wereld bevond, geene beschrijving voorhanden is.

Het is gelijkerwijze bekend, dat BONTIUS, vóór omtrent twee eeuwen, den Oosterschen braakloop beschreven en waargenomen heeft, dat SYDENHAM, om de jaren 1769, 1776 te *Londen*, eenen kwaadaardigen en uitgebreiden braakloop heeft waargenomen, even als later Dr. FANCHON te *Parijs*. Sedert, en wel bepaaldelijk na het jaar 1760, waarschijnlijk door eene grootere verspreiding

spreiding van bekwame Europesche Geneeskundigen in *Indië*, zijn onderscheidene, zoo wel sporadische als als volksziekte heerschende, en min of meer kwaadaardige braakloopen in het oosten waargenomen en beschreven.

Meestal nam men volksziekten van deze braakloopen waar, in legers of in legerplaatsen, of bij groote volksverzamelingen, of aldaar, waar gebrek, waar schaarschheid van levensmiddelen, hetzij door ongewone natuurverschijnselen als anderzins, zich openbaarde.

Overigens weet een ieder, dat een minder of meerder kwaadaardige braakloop, steeds sporadisch over den ganschen aardbodem zich vertoont of heerscht.

Het is eene algemeene erkende waarheid, dat de Aziatische braakloop, welken wij thans in *Europa* hebben waargenomen, en waarover wij thans bijzonder handelen, in 1817 van uit *Bengalen* is uitgegaan, en zich van daar alom heeft verspreid.

Het moet ons derhalve zonderling toeschijnen, wanneer wij zien, dat een Berlijnsch genees- en heelkundig genootschap de vraag voorstelt: Is de Oostersche braakloop eene nieuwe ziekte? De geschiedenis der geneeskunde antwoordt immers hierop van neen; doch wanneer men vraagt, is de Oostersche braakloop, of bepaaldelijk die braakloop, welke thans *Europa* bezocht heeft, voor dat werelddeel eene nieuwe ziekte, alsdan zoude men

men met zeer veel grond kunnen beweren van ja, dan voor *Azië*, *Indië*, of wel voor *Bengalen*, dit zoude, ons bedunkens, moeijelijker zijn, alhoewel wij het voor waarschijnlijk kunnen achten, dat er, immers in later eeuwen, zulk een algemeen verspreide braakloop ook over *Azië* en *Indië* niet is waargenomen of niet heeft plaats gehad, zoodat wij de navolgende geschiedkundige gevolgtrekkingen uit het voorgaande meenen te kunnen afleiden: 1°. Dat de *Cholera morbus*, over het algemeen genomen, zoo oud is als het menschelijk geslacht, immers zoo oud als de geschiedenis der geneeskunde reikt. 2°. Dat genoemde ziekte, sedert de vroegste eeuwen, en sporadisch, en somtijds als volksziekte in *Europa* heeft geheerscht. 3°. Dat in *Azië* en *Indië* en in het geheele oosten, sporadische en als volksziekte voorkomende braakloopen, sedert onheugelijke tijden hebben bestaan. 4°. Dat de geschiedenis der geneeskunde ons geene voldoende bewijzen oplevert van zoodanigen braakloop, als dien, welken wij sedert ruim twee jaren in *Europa* hebben waargenomen, zonder daarom te kunnen bewijzen, dat zulks echter het geval niet kan geweest zijn. 5°. Dat het een algemeen gevoelen is, en hetwelk op waarheid en daadzaken schijnt gegrond te zijn, dat deze door ons genoemde Aziatische braakloop van uit *Bengalen*, in 1817 is uitgegaan, en van daar zich achtervolgens heeft verspreid. 6°. Dat gevolgelijk die braak-

braakloop, welken wij thans hebben waargenomen, en die den bijnaam van Aziatischen heeft verkregen, althans voor *Europa* met eene groote waarschijnlijkheid, als eene nieuwe, als eene vreemde en aldaar aangebragte ziekte kan beschouwd worden, en zich met betrekking tot de zoo algemeene verspreiding door geheel *Azië* en *Indië*, in hetzelfde geval schijnt te bevinden tot laatstgenoemde landen.

Er blijft ons thans over, om de aanleidende en de veroorzakings-oorzaken tot en van den braakloop in het algemeen, even als tot en van den Aziatischen in het bijzonder op te sporen; doch alvorens hiertoe over te gaan, zullen wij eerst eenige voorloopige bedenkingen voordragen, om nog eenig licht over het onderwerp te verspreiden.

Voorloopige en inleidende bedenkingen van en tot de aanleidende en veroorzakings-oorzaken, tot en van den braakloop in het algemeen, als van die tot den Aziatischen in het bijzonder.

Uit het voorgaande hebben wij gezien, dat de braakloop eene van oudsher bekende ziekte is, welke zoo wel in *Europa*, als in *Azië*, in *Indië* en andere landen, sporadisch of als volksziekte, nu en dan geheerscht heeft, zonder al de hoedanigheden te bezitten, van diegene, welke wij thans de Aziatische noemen. Wij zijn derhal-

halve gedrongen, om het endemisch en sporadisch bestaan van den gewonen braakloop, nagenoeg allerwegen te erkennen.

Wij zijn gelijkerwijze gedrongen, om de ziektekundige waarheid te erkennen, dat nagenoeg alle endemische of sporadische ziekten, door zamenloopende, buitengewone en verhoogde of verergerde omstandigheden of oorzaken, een epidemisch karakter, dat is, als volks- of niet aanstekende ziekte, of een contagieus karakter, dat is, als aanstekende ziekte kunnen aannemen, naarmate de veroorzakings-oorzaken of redenen tot die ziekten, meer atmospherisch, tellurisch of animalisch zijn.

De Aziatische braakloop, of liever die *Cholera morbus*, welke, als ware het, in 1817 te *Jessora* of daaromtrent ontstond, was voor die landstreek ook iets vreemds, iets ongemeens, iets buitengewoons. Immers, hij bestond aldaar wel endemisch, had aldaar nu en dan wel vele slagtoffers weggerukt, doch nimmer in de verhouding als in dat jaar. Hij was heviger van aard, breidde zich verder uit, met een woord, hij had eene aanstekende, eene besmettelijke hoedanigheid verkregen. Er hebben gevolgelijk omstandigheden plaats gehad, welke aanleiding hebben gegeven tot die verergering, tot dien hevigeren aard, tot die besmettelijke hoedanigheden, welke de gewone aan dat landschap eigene braakloop niet bezat, en het zijn die omstandigheden, waarvan

wij

wij hierna de redenen zullen trachten op te sporen, nadat wij de aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van den braakloop in het algemeen hebben voorgedragen.

ZESDE HOOFDSTUK.

Aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van de Cholera morbus in het algemeen.

De aanleidende redenen of oorzaken tot den braakloop in het algemeen, worden voornamelijk in de spoedige of ongewone afwisselingen, zoo van ongewone hitte en ongewone koude, als van ongewone droogte of van ongewone vochtigheid van den dampkring gevonden; van daar, dat slechte of onvolkomen ligchamelijke dekking, huisvesting, blootstelling aan de nachtlucht, aan de onmiddellijke veranderingen van de temperatuur van den dampkring, voornamelijk als aanleidende en voorbeschikkende redenen moeten erkend worden: dan deze redenen of oorzaken zijn alleen niet voldoende, om den braakloop te verwekken, er worden andere oorzaken gevorderd, welke men eigenlijk als veroorzakings-oorzaken van genoemde ziekte moet beschouwen, namelijk, het onmatig of onoordeelkundig gebruik van zekere dranken of eetwaren, als daar zijn het ge-

gebruik van overvloedige hoeveelheden van koude, verkoelende, zuurachtige dranken, wanneer het ligchaam verhit is, enz., het min of meer uitsluitend of aanhoudend gebruik van plantaardige voedsels, uit verkoelende groenten, saladen, komkommers, enz., van gehotte melk, en wat des meer zij, alsmede het gebruik van slechte, van onverteerbare spijzen, enz.

Het is te begrijpen, dat, naarmate deze aanleidende en veroorzakings-oorzaken, heviger, talrijker en uitgebreider zijn, de ziekte heviger, de talrijkheid der slagtoffers grooter moet zijn, dat gevolgelijk toevallige en ongewone zamenloopende omstandigheden van verhooging van genoemde redenen of oorzaken, de ziekte tot eene weinig gekende hoogte kunnen opvoeren, of liever de ziekte hoedanigheden doen verkrijgen, welke zij welligt nooit, althans schaars bezat. Laat ons derhalve onderzoeken, wat ons hieromtrent de geschiedenis, ten opzigte van den thans heerschenden braakloop, leert of oplevert.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Over de aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van den thans in Europa heerschenden Aziatischen braakloop.

Alle Engelsche, Bengaalsche Geneeskundigen getuigen, dat de bedoelde braakloop, welke in 1817,

1817, in *Bengalen*, is ontstaan, ten gevolge en aanleiding van eene ongewone, van eene bijzondere onregelmatige weêrsgesteldheid, welke genoemd jaar, buitengewoon kenschetste, is geboren. Men nam alzoo waar, dat het begin van het heetste jaargetijde buitengewoon vochtig, dampig en koel intrad, dat in het drooge saizoen steeds plotselijke en afwisselende onweders en regenvlagen plaats grepen, waaruit zeer uitgebreide overstroomingen, schier langs den geheelen loop van den *Ganges*, in die landstreek waren voortgevloeid, dat integendeel het, voor dat land betrekkelijke koude regensaizoen, met eene ongewone en buitengemeen hevige dagelijksche hitte, en eene bijzondere nachtelijke koude zich voordeed, zoodat in genoemd jaar 1817, in *Bengalen* een schier volledige omkeer van saizoenen is waargenomen. Er bestaat derhalve geen twijfel, of deze zeldzame omkeering van saizoenen moest eenen allerverderfelijksten invloed op de gezondheid der inwoners uitoefenen, en derzelver ligchamen eene bijzondere voorbeschiktheid tot deze of gene ziekte doen verkrijgen. Voegen wij hier nu bij, het noodwendig gevolg van zulke ongewone weêrsgesteldheden, namelijk, de onvruchtbaarheid van het jaar, het mislukken van den rijstoogst, het bederven en inkrimpen van deze reeds ingeoogst graansoort, welke rijst, volgens veler getuigenis, het aanzien van ons zoogenaamd moederkoorn had, en wij zullen de ver-

veroorzakings-oorzaken van dezen braakloop, in de algemeene en erbarmelijke armoede der volksmenigte en deszelfs gevolgen (*), zeer gemakkelijk kunnen opsporen. Immers door de uitgebreide overstrooming bevond zich eene talrijke menigte zonder huisvesting, welke bij vreemden werden ingenomen, of opeen gepakt in ellendige hutten of schier onder den blooten hemel, aan al de ellende, welke de armoede met zich voert, overgegeven waren, als daar zijn: aan gebrek aan huisvesting, aan ligchamelijke dekking, aan verschooning, aan voedsel, in een woord, aan alles. Overgegeven aan afmatting en uitputting van ziel en ligchaam, aan lusteloosheid, gevolgelijk aan alle onzuiverheden, zoo van ligchaam als van woningen, enz. Voeg hier nu nog weder bij, het gebruik van oneigenaardig, ja, van schadelijk voedsel, en wij zullen in alles buitengewone redenen en oorzaken vinden, welke den buitengewonen braakloop, waarover wij handelen, hebben doen ontstaan, en denzelven gevolgelijk van den gewonen hebben doen

(*) Men weet, dat *Bengalen* meermalen aan hongersnood is ten prooi is geweest, sedert de Engelsche overheersching; voornamelijk verdient diegene onze opmerking, welke tijdens het gouverneurschap van den beruchten Lord CLIVE plaats had, of door denzelven was veroorzaakt, en die aan een, anderen zeggen aan twee millioenen menschen het leven kostte.

doen ontaarden, zoo in hevigheid als in hoedanigheden.

Wij zien derhalve, eerstelijk, als aanleidende oorzaken buitengewone atmospherische redenen op den voorgrond, vervolgens zien wij deze buitengewone atmospherische oorzaken, tellurische redenen, immers door overstroomingen ontstaan, ontwikkelen.

Ten tweede, zien wij deze vereenigde oorzaken door het voortbrengen van een hoogst onvruchtbaar jaar, en allerellendigste armoede met allen aankleve van dien, de veroorzakings-oorzaken van contagieuse ziekten daarstellen.

Al deze oorzaken en redenen zich in eenen buitengewonen staat van verhooging, van verheffing bevindende, hebben gevolgelijk eene verhoogde, eene kwaadaardige ziekte doen ontstaan.

Ik weet wel, dat sommige *quasi* Pathologen, het ontstaan van den Aziatischen, uit den gewonen braakloop, in twijfel trekken, doch zal hun hier slechts op antwoorden, dat de braakloop in *Italië* en *Spanje*, van onze gewone *Cholera*, reeds in hevigheid der verschijnselen zich onderscheidt, dat de Oostersche of Indische zich weder in hevigheid van den Italiaanschen en Spaanschen onderscheidt, dat gevolgelijk door buitengewone omstandigheden de gewone aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van den braakloop, in die landen buitengewoon verergerd zijnde, deze reeds in *Indië* zoo hevige ziekte,

 nog

nog verder in hevigheid hebben doen toenemen, en dezelven de eigenschappen van het *Contagium vivum* nog daarenboven hebben doen verkrijgen, en aldus den thans heerschenden Aziatischen braakloop hebben verwekt.

Wanneer deze *quasi* Pathologen ooit kwaadaardige tusschenpoozende koortsen (*febres intermittentes perniciosae*,) hadden gezien, en het onderscheid van deze, met de gewone koortsen hadden kunnen opmerken: als zij ook opgemerkt hadden het verschil in de hevigheid, in de kwaadaardigheid van de epidemische herfstkoorts van 1826, met de gewone herfstkoorts, hadden zij kunnen zien, hoe eene verergering en verhooging van de aanleidende en van de veroorzakings-oorzaken, tot en van eene ziekte, dezelve in hevigheid, in kwaadaardigheid kunnen doen toenemen. Wanneer zij verder de alhier geheerscht hebbende *Cholera*, in al derzelver schakeringen hadden kunnen waarnemen en zien, zouden zij het onloochenbaar *Cholera*-karakter hebben kunnen opmerken. Ik zal derhalve den Moor niet verder wasschen.

ACHT-

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Bedenkingen en gevolgtrekkingen, ten opzigte van de aanleidende en veroorzakings-oorzaken van den braakloop in het algemeen, en van den Aziatischen in het bijzonder.

Wij hebben gezien, dat de aanleidende oorzaken tot den braakloop in het algemeen, in de plotselijke of ongewone veranderingen in de temperatuur van den dampkring, enz., moeten gezocht worden. Wij hebben insgelijks opgemerkt, dat deze redenen meestal niet alleen voldoende zijn, om den braakloop te verwekken, maar dat er nog de medewerking van andere oorzaken gevorderd wordt, welke men bepaaldelijk als veroorzakings-oorzaken dezer ziekte moet aanmerken, dat deze oorzaken gevonden worden in het gebrek aan goed voedsel, of het ondoelmatig gebruik van minder of meerdere hoeveelheden van zekere spijzen en dranken, met betrekking tot de temperatuur van het ligchaam, enz.

Men kan deze opgenoemde omstandigheden als aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van den gewonen braakloop, op gezag van alle Schrijvers, met zekerheid aannemen. Laten wij der-

 hal-

halve verder opmerken, als eene even erkende ziektekundige waarheid, dat, namelijk, de mindere of meerdere hevigheid, de mindere of meerdere talrijkheid of zamenloop van de aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van eene ziekte, dezelve minder of meerder hevig, kwaadaardig, en minder of meerder talrijk in slagtoffers doet ontstaan. Vergelijken wij derhalve de door ons opgegevene aanleidende en veroorzakings-oorzaken van den gewonen braakloop tot en met die van den Aziatischen, en wij zullen deze hevigheid, deze vermeerderde talrijkheid en zamenloop van oorzaken, aanstonds ontdekken. Immers, wij hebben hier niet slechts op te merken ongewone weêrsverandering, maar geheele omkeering van saizoenen, wij hebben hier niet op te merken alleen het ondoelmatig gebruik van zekere spijzen of dranken, maar volslagene armoede, gebrek aan alles, enz. De aanleidende oorzaken vloeijen hier uit een' geheelen omkeer of verandering van saizoenen voort.

De veroorzakings-oorzaken uit den door de aanleidende oorzaken schier veroorzaakten hongersnood, waardoor eene, door de schraapzucht der Engelsche beheerschers, reeds zoo verarmde bevolking, om het leven te rekken, genoodzaakt werd, hare toevlugt tot het onreinste, tot het schier oneetbaarste voedsel te nemen, welke daarenboven aan al de ellende der armoede was overgegeven, eene groote menigte volks was opeen ge-

gepakt, bevond zich zonder huisvesting, was aan al het afwisselende, aan al het ongure, van het weder blootgesteld.

Hier hebben derhalve zeer verhoogde, zeer buitengewone atmospherische en tellurische redenen, eene *animalische* reden of grondoorzaak tot aanstekende ziekte verwekt of voortgebragt, zoodat men op ziektekundige gronden zeggen kan, dat de Aziatische braakloop, zoodanig als wij denzelven thans waarnemen of waargenomen hebben uit de algemeen erkende veroorzakings-oorzaken van contagieuse ziekten is geboren.

Men zal nu kunnen vragen, waarom juist dan die veroorzakings-oorzaken tot contagieuse ziekten, een' contagieusen braakloop hebben verwekt. Hierop zal ik antwoorden: 1°. Dat de braakloop in *Bengalen* endemisch, dat is, eene gewone landziekte is, en aldaar, alhoewel meestal, sporadisch voorkomt. 2°. Dat de aanleidende oorzaken tot de ziekte, juist in *Bengalen* bijzonder plaats grepen, en door afwisselingen van het weêr, de verrigtingen van het huidorgaan bijzonder beleedigd werden. 3°. Dat het eene natuur- en ziektekundige daadzaak is, het bestaan van een innig verband tusschen het genoemde huidorgaan en darmkanaal, welks verrigtingen gevolgelijk zich reeds in een' verstoorden toestand bevonden. 4°. Dat het daarbijkomend gebruik van slecht, van ongeschikt, of schier oneet-

baar voedsel, bij voorkeur deze ziekte heeft ontwikkeld, omdat de *Cholera* eene ziekte van het darmkanaal is, en juist de aanleidende en veroorzakings-oorzaken hare voorname uitwerking op die organen uitoefenen. 5°. Dat de algemeene veroorzakings-oorzaken van contagieuse ziekten, den bedoelden braakloop de hoedanigheden van het *Contagium vivum* hebben doen verkrijgen.

Laten wij verder opmerken, dat de aanleidende oorzaken juist eerst haren verderfelijken invloed op het huidorgaan, en de veroorzakings-oorzaken juist onmiddellijk op de spijsverteringsorganen uitoefenden. Voegen wij hier nog bij, dat de ondervinding alom heeft geleerd, dat juist zij, die slecht gevoed, slecht gedekt, zij die zich aan onmatigheid in spijs en drank overgeven, daardoor de spijsverteringsorganen beleedigen, de meeste voorbeschiktheid, de meeste ontvangvatbaarheid voor de ziekte aanbieden.

Gedenken wij vervolgens, dat ook juist van de werktuigen der spijsvertering, van de werktuigen der voeding, de ziekte (*Cholera*) uitgaat, en wij zullen zien, dat in dezen gelijke oorzaken, nagenoeg gelijke resultaten hebben opgeleverd.

Laat ons het verschil tusschen de aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van meteorologische miasmatische ziekten, met die van contagieuse ziekten, nog eens door een voorbeeld op-

hel-

helderen. Bij voorbeeld, de Aziatische braakloop, zoodanig als wij denzelven thans hebben waargenomen, had tot aanleidende oorzaken eene schier geheele omkeering van saizoenen of jaargetijden, voor veroorzakings-oorzaken, armoede met al deszelfs aankleven, enz.

De epidemische ziekte van het jaar 1826 had, tot aanleidende oorzaken, eene overstrooming, welke in eenen bepaalden omtrek of uitgebreidheid lands had plaats gegrepen, niet ten gevolge van stortregens of onweêrsbuijen, maar door een' hevigen storm met springvloed veroorzaakt. De veroorzakings-oorzaken tot deze epidemische ziekte sproten voort uit de buitengewone en aanhoudende hitte en droogte van het genoemde jaar 1826. Vergelijken wij nu deze respective aanleidende en veroorzakings-oorzaken, en wij zullen aanstonds het respectief verschil opmerken.

In het eerste geval zien wij duidelijk, dat atmospherische en bijkomende tellurische redenen, aanleiding hebben gegeven tot animalische of contagieuse redenen, indien wij ons aldus mogen uitdrukken, en deze animalische of contagieuse redenen zijn de bronnen van aanstekende of contagieuse ziekten, en bepalen derzelver karakter. In het tweede geval hebben atmospherische en physische redenen slechts aanleiding tot ontwikkeling van tellurische redenen gegeven, en deze buitengewone redenen, gepaard met de buitengewone atmospheri-

ri-

rische redenen, na den meer dan gewoon heeten en droogen zomer van het volgende jaar, de veroorzakings-oorzaken tot de toen uitgebrokene endemische ziekte, welke zich dan ook voornamelijk bepaalde tot de streek gronds, welke minder of meerder met de overstroomde landen of gronden in betrekking stond.

Men vindt derhalve in het laatste geval hoegenaamd, geene animalische of contagieuse redenen. De laatstgenoemde atmospherische en tellurische redenen zijn dan ook, gelijk wij reeds betoogd hebben, de bronnen van epidemische meteorologische miasmatische ziekten, en bepalen derzelver karakter.

Het is gevolgelijk onbetwistbaar, dat de thans heerschende of geheerscht hebbende Aziatische braakloop, door deszelfs grond- of fondamentaaloorzaken, tot de aanstekende of contagieuse ziekten behoort, even als zoodanig met de pest, met *typhus*-ziekten, met den rooden loop, enz., somtijds het geval is.

Wij meenen gevolgelijk, uit het thans verhandelde te kunnen afleiden: 1°. Dat de braakloop, *(Cholera morbus,)* even als vele andere ziekten, de eigenschap heeft, om, naar inwerking van omstandigheden, van de endemische en sporadische hoedanigheid, tot de hoedanigheden van het *Contagium morte*, of van het *Contagium vivum* te kunnen overgaan. 2o. Dat, wanneer

de

de braakloop aan *Contagium morte* verbonden is, hij, ofschoon talrijke slagtoffers hebbende, en in hevigheid en kwaadaardigheid toegenomen zijnde, aan de plaatselijke omstandigheden verbonden is, en zich, in dit geval, niet onvoorwaardelijk kan verspreiden, gelijk in de jaren 1669 en 1676, door SYDENHAM, in *Londen*, werd waargenomen, later door FANCHON, te *Parijs*, vervolgens menigvuldige malen op onderscheidene plaatsen in *Indië*, enz., en als zoodanig, als men wil, eene volksziekte heeft verwekt. 3°. Dat genoemde ziekte, door verheffing, door vergrooting der aanleidende en bijkomende veroorzakings-oorzaken en zamenloopende omstandigheden, de hoedanigheden van het *Contagium vivum* kan verkrijgen en verkregen heeft, gelijk zulks thans met den bedoelden Aziatischen braakloop het geval is. 4°. Dat het *Contagium vivum* eener ziekte eenmaal ontstaan zijnde, gelijk wij reeds opmerkten, eene kiem, een eigenzelvig wezen is geworden, hetwelk voor deszelfs bestaan en voortteling, de reden niet meer behoeft, welke hetzelve heeft voortgebragt, en daardoor noch aan klimaten, noch aan saizoenen, noch aan atmospherische, noch aan tellurische redenen onmiddellijk verbonden is, zich allerwegen kan verspreiden, waar menschen zijn, en waar die menschen gemeenschap met besmette personen of plaatsen of goederen hebben, of onder-

derhouden. 5°. Dat, uit hoofde de Aziatische of wel bepaaldelijk de Bengaalsche braakloop, door buitengewone, door toevallige zamenloopende omstandigheden, de hoedanigheden van het *Contagium vivum* verkregen heeft, dezelve daardoor onder alle luchtstreken, bij alle volkeren, door alle saizoenen, enz., kan bestaan, zich kan voorttelen en voortplanten.

DER-

DERDE AFDEELING.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de bronnen van epidemische meteorologische en miasmatische ziekten, met betrekking tot de hoegrootheid, tot de hoeveelheid, tot de uitgebreidheid van derzelver respective veroorzakings-oorzaken, en daaruit voortvloeijende blootstelling van eene kleinere of grootere menigte van menschen aan derzelver schadelijken of ziekteverwekkenden invloed.

Dat men eigenlijke epidemische meteorologische miasmatische ziekten aan twee oorzaken moet toeschrijven, als aan eene atmospherische en aan eene tellurische reden, hebben wij reeds betoogd en aangewezen.

In het eerste geval ontstaan genoemde ziekten door alle plotselijke schielijk afwisselende veranderingen der weêrsgesteldheden, of korteren of langeren voortduur van eene bovenmatige hitte of koude, droogte of vochtigheid in of van den dampkring, door het aanzijn van mindere of

meer-

meerdere hoeveelheden van electrische, magnetische of andere vloeistoffen, enz.

In het tweede geval ontstaan bedoelde ziekten, uit tellurische oorzaken, dat is, uit oorzaken, welke zich uit sommige gronden ontwikkelen, voornamelijk, uit gronden van moerassen, van ingedijkte polders, van overstroomde, van braak liggende of drassige gronden, enz.

Dat de ontwikkeling van tellurische redenen tot ziekten, grootelijks bevorderd wordt door inwerking van atmospherische redenen, is, buiten allen twijfel, even als dat de medewerking van den atmospherischen invloed, onontbeerlijk is, tot het verwekken van epidemische ziekten. Uit deze waarheden vloeit derhalve voort: 1°. Dat genoemde veranderingen in de gesteldheden van den dampkring, eenen minderen of meerderen nadeeligen invloed uitoefenen, op de gezondheid van het geheel der volksmenigte, gevolgelijk de voorbeschiktheid tot ziekte vermeerderen. 2°. Dat de stookplaatsen van meteorologische miasmatische ziekten, meestal zeer uitgebreid, meestal zeer groot zijn, dat gevolgelijk meteorologische ziekteredenen en de miasmatische smetstof in het groot ontwikkeld worden, en dat over eene kleiner of grooter uitgestrekte landstreek. 3o. Dat er dienvolgens eensklaps of in een kort tijdsverloop over eene zekere uitgebreidheid lands, vele lijders moeten aangetast worden, omdat er velen gelijktijdig aan denzelfden invloed onderworpen zijn.

4°.

4°. Dat men derhalve ook met reden heeft moeten opmerken, dat er doorgaans bij epidemische, namelijk, bij meteorologische miasmatische ziekten, gelijktijdig meerdere lijders, en voornamelijk, over eene meerdere uitgebreidheid gronds worden aangetast, dan bij contagieuse ziekten.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de bronnen van contagieuse of besmettelijke ziekten, met betrekking tot de hoegrootheid, tot de hoeveelheid, tot de uitgebreidheid van derzelver veroorzakingsoorzaken, en daaruit voortvloeijende blootstelling van eene kleinere of grootere menigte van menschen aan derzelver schadelijken of ziekteverwekkenden invloed.

Wij hebben reeds gezegd, dat atmospherische en tellurische redenen in sommige landstreken, in sommige saizoenen, door het veroorzaken van ziekteontvangvatbaarheid, van onvruchtbare jaren en daaruit voortvloeijende armoede met al derzelver aankleven aanleiding tot *Contagium* of besmettelijke ziekten kunnen geven, namelijk, eerst door het daarstellen van een *Contagium morte*, waaruit door de aanhoudendheid der oorzaken, of door bijkomende omstandigheden het *Contagium vivum* geboren wordt.

In het geval, hetwelk wij hier bedoelen, is de oorspronkelijke bakermat der ziekte min of meer groot, min of meer uitgebreid, zoodat dan ook in en om die bakermat, het getal der aangetaste lijders groot kan zijn, om dezelfde reden, als dat getal bij meteorologische miasmatische ziekten groot is. Dan, wanneer deze verwekte ziekte eenmaal de hoedanigheden van het *Contagium vivum* verkregen heeft, en den zetel van het *Contagium morte*, waaruit zij geboren is, verlaten heeft, gaat zij als een eigen wezen voort, zonder verder aan eenige verbindtenissen van plaatselijke, hetzij atmospherische of tellurische invloeden verbonden te zijn, verspreidt zich in landen, in luchtstreken of op plaatsen, waar geene redenen, hoe ook genaamd, bestaan, waaraan zij hare geboorte verschuldigd is. Zij begeeft zich derhalve onder eene gezonde bevolking, plant zich van den eenen mensch op den anderen over, en daar het menschelijk ligchaam overal eenzelvig, eigenaardig is, is de verspreiding van eene zoodanige ziekte-kiem of ziekte, gemakkelijk te verklaren, zoo met betrekking tot de onderscheidene hemelstreken, saizoenen en bevolkingen, als met betrekking tot het klein getal van lijders, welke gelijktijdig worden aangetast, en wanneer een groot getal van slagtoffers wordt aangedaan, vloeit zulks eensdeels daaruit voort, dat de ziekte-kiem wordt overgebragt op eene plaats, waar een *Contagium morte* bestaat, hetwelk min

min of meer gelijkaardig is aan het *Contagium morte*, waaruit het *Contagium vivum*, hetwelk men bedoelt, is geboren, en bij hetwelk alle zamenloopende redenen oorspronkelijk niet bestonden, om de ziekte eigenzelvig te kunnen ontwikkelen, en anderdeels uit een grooter getal van ontvangvatbaren, van voorgeschikten, door eene minder of meerder ondoelmatige voeding, dekking, reinheid van woningen of des ligchaams, door eene minder of meerder onmatige leefwijze, enz., door eene mindere of meerdere overeenkomst van landaard, van hemelstreek met die, van waar de ziekte is uitgegaan, enz. Dan, daar de laatstaangehaalde omstandigheden uitzonderingen van den algemeenen regel zijn, zoo moeten wij terugkeeren tot de verspreiding van eene zoodanige ziekte onder eene gezonde en in landaard met de oorspronkelijke besmette, verschillende bevolking, om de voortplanting van het *Contagium vivum* des te beter te kunnen aanwijzen.

Bij voorbeeld, wij hebben aangenomen, dat de verspreiding van eene contagieuse ziekte of smetstof, door overgang of overplanting van den eenen persoon op den anderen plaats heeft, namelijk, door de inademing der ziekte-uitvloeisels, dat is, door middellijke aanraking, dit geschiedt derhalve door reizende personen. Daar men nu niet kan aannemen, dat reeds aangetaste voorwerpen, immers, van zulk eene hevige en snel verloopende ziekte als de Aziatische braakloop, zich op reis zullen begeven, vloeit hier als

van zelve uit voort, dat de verspreiding der ziekte, of door *geïncubeerde* personen, of door besmette goederen wordt overgebragt, ten minste op eenen noemenswaardigen afstand van eene besmette plaats, zoodat men de verspreiding der ziekte of smetstof, meestal opmerkt in verhouding van de onderlinge gemeenschap der respective bevolkingen. Op geringe afstanden kan zulks plaats grijpen door de, in den dampkring omzwevende smetstof, gelijk wij hierna zullen aantoonen. Even zoo vloeit hier ook weder uit voort, dat de voortplanting van den braakloop door reizigers, niet dan langzaam kan plaats hebben, even als uit de ondervinding, dat, wanneer de ziekte zich op eene plaats, in eene stad vertoont, het getal der aangetasten zich tot een zeer gering, ja, somtijds tot één, aanvankelijkerwijze, bepaalt, omdat de smetstof van den mensch uitgaande, en één mensch ziek of aangetast zijnde, slechts eene geringe hoeveelheid smetstof ontwikkelt, de bronnen der smetstof, gevolgelijk klein en gering zijn, en trapsgewijze toenemen, en deze omstandigheid moet zich bij iedere overbrenging der smetstof herhalen, namelijk, op ieder dorp, in iedere stad, enz. Voegen wij hier nu verder bij, dat er slechts een vijf en zeventigste gedeelte der respective bevolkingen, dooreen genomen, de ontvangvatbaarheid voor de ziekte heeft (*), en wij zul-

(*) Dit kan men voor *Europa* wel als het *maximum* aannemen.

zullen voldoende bewijzen gevonden hebben, van het moeijelijke van de verspreiding eener dergelijke smetstof, in gewone omstandigheden. Immers, in den oorlog geschiedt zulks buiten alle gewone berekeningen, omdat die omstandigheid en het getal der voorbeschikten vermeerdert, en de aanrakingen verdubbelt, zoodat, het eerste geval gesteld zijnde, en slechts één van vijf en zeventig menschen, de ontvangvatbaarheid voor de ziekte hebbende, het derhalve ligt mogelijk is, dat de *Cholera* zich bij éénen, op eene besmette plaats, door de ziekte *geïncubeerd* zijnde persoon, op eene andere gezonde plaats ontwikkelt, en dat die persoon, juist door niet ontvangvatbaren, door niet voorbeschikten omringt zijnde, de ziekte zich slechts tot dien enkelen persoon bepaalt, zoodat men daarin geen bewijs kan vinden, dat de ziekte niet aanstekend is; en zoo omgekeerd kan een zoodanig persoon door verscheidene ontvangvatbaren, door verscheidene voorbeschikten omringd zijnde, zijne ziekte op eens aan verscheiden personen mededeelen, en alzoo al het aanzien van aanstekende verkrijgen, en zie hierin ook eene bron van twisten, schoon de eerste omstandigheid volstrekt niets anders bewijst, dan dat de zieke niet met ontvangvatbaren, niet met voorbeschikten in aanraking geweest is. Het is derhalve beuzelachtig, om op deze gronden, de al of niet besmettelijkheid eener ziekte te willen betoogen.

Laat ons verder nog, ten opzigte van de verspreiding, zoo van meteorologische miasmatische, als van contagieuse ziekten opmerken, dat de eerste ziekten zich voornamelijk bepalen tot eene provincie, tot eene mindere of meerdere uitgebreidheid van eene landstreek, of strook lands, meestal in eene bepaalde rigting, zoodat ook de lijders, werwaarts zij zich ook begeven of overgebragt worden, hunne ziekte niet mededeelen, terwijl alle besmettelijke ziekten in het algemeen, en de braakloop in het bijzonder, zich in alle rigtingen verspreiden, en dat schier altijd in de verhouding van de mindere of meerdere betrekkingen tusschen de onderscheidene dorpen, steden en provinciën, hetzij met betrekking tot de binnenlandsche scheepvaart, of tot eenen minderen of meerderen doortogt van menschen of goederen, in verband met de besmette plaatsen.

Het eerste hebben wij in 1826, in ons vaderland waargenomen, even als insgelijks het tweede in het afgeloopene jaar. Het is allerwaarschijnlijkst ook, om de aangevoerde redenen, dat het eigenlijke *Noord-Holland*, op weinig uitzondering na, hetgeen echter minder afgelegen is van het punt, (*Scheveningen*,) van waar zich de besmetting, nagenoeg, over een groot gedeelte van het vaderland heeft uitgebreid, schier van het bezoek van den braakloop is verschoond gebleven, terwijl in de andere provinciën, voornamelijk

lijk *Groningen*, *Vriesland* en *Overijssel*, van waar eene talrijke menigte schepen dagelijks naar en uit de provincie *Holland*, alwaar zich de ziekte het eerst heeft geopenbaard, heen- en terugvaren, en genoemde provinciën, in alle rigtingen doorkruisen, de besmetting allerwegen, waar ontvangvatbaren bestonden, verspreid is, en op die plaatsen, waar de inlandsche scheepvaart, betrekkelijk minder is, zoo als in de binnendeelen van *Drenthe*, van *Gelderland*, enz., zich weinig of geene *Cholera*-gevallen hebben opgedaan. De eerste aan den braakloop overledene lijder te *Amsterdam*, was een schipper, welke naauwelijks van *Rotterdam* was aangekomen, en schier gezond van daar was vertrokken, en was derhalve handtastelijk *geïncubeerd*. De tweede was een schippersknecht van den Kamper beurtman, welke insgelijks gezond van *Kampen* was vertrokken, en eerst op de *Zuiderzee* van de ziekte is aangetast geworden, zoodat hij schier stervende te *Amsterdam*, voor den boom was aangekomen. Voor zijn vertrek van eerstgenoemde plaats heerschte aldaar reeds de braakloop, terwijl er in de lijn, welke het schip van *Kampen* naar *Amsterdam* beschrijven moest, geene besmette plaatsen aanwezig waren, en genoemde beurtman, onder weg, geene gemeenschap met andere vaartuigen gehad heeft. Deze schippersknecht was ontwijfelbaar *geïncubeerd*, toen hij van *Kampen* vertrok.

 De

De eerste *Cholera*-lijder te *Haarlem*, was insgelijks een Kamper schipper, enz. Dan, genoeg hiervan, om niet met andere Schrijvers, omtrent dit punt, in aanraking te komen, en omdat wij ons alleen hebben voorgesteld de besmettelijkheid van den braakloop op de welbewezene grondbeginselen der algemeene ziektekunde te verklaren, men vergeve ons derhalve deze uitweiding, en wij zullen het resultaat van dit hoofdstuk opmaken, hetwelk dan voornamelijk hierop neêrkomt: 1°. Dat de stookplaats van het *Contagium vivum* of van wezenlijk besmettelijke ziekten, ongelijk kleiner is, dan die van meteorologische miasmatische ziekten. 2°. Dat, in het eerste geval, de smetstof *(Contagium)* langzaam en trapsgewijze en in geringe hoeveelheden ontwikkeld wordt, terwijl in het tweede geval, de smetstof *(miasma)* eensklaps, of min of meer achtervolgens, doch altijd in het groot wordt voortgebragt. 3°. Dat gevolgelijk het langzaam en trapsgewijze toenemen van het getal van lijders door eene bepaalde ziekte, oogenschijnlijk bewijst, dat die ziekte geene epidemische meteorologische of miasmatische, maar wel eene contagieuse hoedanigheid bezit, omdat de stookplaats, waarvan de ontwikkeling van het ziekteverwekkende beginsel bij meteorologische miasmatische ziekten uitgaat, met betrekking tot de hoeveelheid (quantiteit,) met betrekking tot de uitgebreidheid (volume,) tot in het oneindige

met

met de stookplaats, waarvan de ontwikkeling van het ziekteverwekkend beginsel bij contagieuse of besmettelijke ziekten uitgaat in hoeveelheid (quantiteit) en in uitgebreidheid (volume) verschilt.

Thans zullen wij op physische gronden, de manier, waarop de verspreiding van de smetstof, *(Contagium)* op eene middellijke wijze, dat is, door middellijke aanraking of gemeenschap, geschiedt, namelijk, door inademing, zoeken te betoogen.

DERDE HOOFDSTUK.

Physische verklaring van de wijze, waarop de verspreiding van het Contagium vivum, of van de kiem van besmettelijke ziekten, door middel van de lucht, of van den dampkring plaats heeft.

De dampkringslucht, welke ons omringt en waarin wij leven, is eene eigenaardig zamengestelde vloeistof; dezelve bestaat, volgens de naauwkeurigste proefnemingen, uit een en twintig deelen zuurstofgas, uit nagenoeg negen en zeventig deelen stikstofgas, en eene mindere of meerdere hoeveelheid koolzure lucht. Het is bewezen en bij alle deskundigen buiten allen twijfel, dat deze evenredigheden, op de hoogste bergen, in dalen of valleijen, in de zalen van schouwbur-

 gen,

gen, zelfs op alle plaatsen, waar eene talrijke menigte van menschen vergaderd is, ja, in alle overeenkomende omstandigheden, wanneer er slechts gemeenschap met de buitenlucht blijft bestaan, standvastig voortduren. Hetgeen, trouwens genoegzaam te verklaren is, omdat het bestaan van den mensch, van het dier, en misschien ook van de meeste wezens van het plantenrijk, hieraan verbonden is.

Het is daarom eene onbegrijpelijke uitzinnigheid, om ziekten, wat meer is de *Cholera*, te verklaren of af te leiden, uit de beweerde veranderingen in de evenredigheden (proportiones) van de bestanddeelen van de dampkringslucht, namelijk, in de beweerde veranderingen in hare scheikundige (chemische) hoedanigheden of zamenstelling.

Doch geheel anders is het met de natuurkundige (physische) hoedanigheden van de dampkringslucht gesteld; deze kunnen buitengewone en groote veranderingen ondergaan in hoeveelheid (quantiteit) en in hoedanigheid (qualiteit.)

Zij kan door eene groote hoeveelheid (quantiteit) warmtestof oneindig uitgezet zijn, dat is, wanneer door de warmtestof de eendeeltjes (molecules of particules) der lucht vaneen verwijderd worden, gevolgelijk in uitgebreidheid (volume) toenemen. Zij kan door berooving van warmtestof zeer zamengedrongen zijn, dat is, door de onderlinge nadering der eendeeltjes (molecules of

par-

particules) in volume of uitgebreidheid verminderen of veranderen. Wanneer in het eerste geval, de lucht door warmtestof uitgezet is, bevindt er zich in eene gegevene hoeveelheid (quantiteit) in eene gegevene uitgebreidheid (volume) lucht, eene mindere hoeveelheid (quantiteit) zuurstofgas, en andere gewone bestanddeelen van genoemde dampkringslucht dan, in het laatste geval, wanneer, namelijk, deze lucht min of meer van warmtestof beroofd is, waarom dan ook bij eenen verhoogden warmtegraad van den dampkring, de ademhaling menigvuldiger en moeijelijker, ja, schier hijgende wordt, zoodat men gevolgelijk in drie of meer ademhalingen zoo veel zuurstof niet inademt als anders in twee malen. Ja, de lucht kan door de warmtestof zoodanig uitgezet zijn, zoo ijl worden, dat menschen en dieren schier verstikken. Ik zal hier niet spreken van de onweegbare vloeistoffen, welke zich misschien bij wijze van inmengsels, of misschien van verbindingen in den dampkring bevinden, en allerwaarschijnlijkst, bij sommige gelegenheden, niet weinig medewerken tot de ontwikkeling van zekere ziekten of ongesteldheden — dat immers het aanzijn dier stoffen eenen minderen of meerderen invloed op 's menschen ligchaam, even als op dat van sommige dieren uitoefent, is eene algemeen erkende practische waarheid, — omdat ik alsdan in bespiegelingen en vooronderstellingen zou moeten verval-

len,

len, welke vooreerst niet tot het onderwerp behooren, en door de allergrootste menigte niet zouden verstaan kunnen worden. Ik zal derhalve tot de andere physische hoedanigheden der lucht terugkeeren.

Bij voorbeeld, de dampkringslucht, even als het water eene vloeistof zijnde, alhoewel van eene andere zamenstelling, van eene mindere digtheid, (densiteit,) gevolgelijk van eene meerdere ligtheid is, even als het water geschikt, om tot in het oneindige inmengsels op te nemen, als ware het op te lossen, of bij wijze van ophanging (suspensio) plaats te verleenen, en door de onophoudelijke bewegingen dezer vloeistof te verdeelen en te verspreiden, en als ware het in dezelve te doen rondvlotten.

Bij voorbeeld, de ophangende, de suspenderende eigenschap, dat is, die eigenschap, om de eendeeltjes van zekere uitvloeisels in de tusschenruimte van de eendeeltjes van de bestanddeelen der dampkringslucht toe te kunnen laten, blijkt uit menigvuldige, ja, uit duizenden omstandigheden, als daar zijn: weinige greinen *moschus* zijn voldoende, om den dampkring van eene groote zaal, van een groot kerkgebouw met derzelver eendeeltjes, met derzelver stofjes (molecules of particules) te bezwangeren, zoodanig, dat zij, schier op alle plaatsen, door een gezond zintuig, het reukorgaan namelijk, te ontdekken zijn. Hiermede bewijst men dan ook in de na-

tuur-

tuurkunde (physica) de verdeelbaarheid der ligchamen. Deze physische eigenschap der lucht, en deze physische eigenschap der ligchamen, namelijk, derzelver verdeelbaarheid, geven ons dan eene voldoende reden van de uitgebreide verspreiding, waarvoor dierlijke en andere uitvloeisels vatbaar zijn, wanneer zij eenmaal in den dampkring zijn opgenomen, en aldaar door de onophoudelijke bewegingen der lucht, door den invloed van luchttogten, van winden, enz., allerwegen, en zelfs met betrekking tot de rigtingen, op eene onverklaarbare wijze worden verspreid. Even zoo worden de uitvloeisels, de eendeeltjes, de stofjes van campher, van stokvisch, van versch vleesch (*), van bloemen, de bevruchtende stofjes der bloemen, der planten in het algemeen, van vele andere zelfstandigheden op verre afstanden van derzelver verzamelplaatsen verspreid, en door ons zintuig, den reuk, ontdekt. Met hoe vele stoffen of zelfstandigheden zal zulks het geval niet zijn, ofschoon zij door onzen reuk, noch andere zintuigen niet kunnen onderkend worden, daar zij echter door ons worden ingeademd. Is dit niet reeds met het *mi-*

as-

(*) Dat de uitvloeisels van versch vleesch, ingeademd zijnde, eenen bijzonderen invloed op het menschelijk ligchaam uitoefenen, en zelfs eene voedende hoedanigheid bezitten, is mij meermalen bij vleeschhouwers gebleken.

asma paludosum het geval? Is dit *miasma* echter niet een erkend wezen, of is deszelfs aanzijn in den dampkring, bij sommige gelegenheden, niet eene aangenomene waarheid, zoodat immers de eendeeltjes van die reukelooze zelfstandigheden ziekteverwekkende invloeden op ons ligchaam kunnen uitoefenen? Zal of kan het zoo niet gelegen zijn, met het aanstekend, met het besmettend beginsel (kiem van *Contagium*,) van den braakloop? Zal men aan dit beginsel, alhoewel van eene min of meer vlugtige hoedanigheid zijnde, eene tastbare ligchamelijkheid of stoffelijke hoedanigheden kunnen ontzeggen, even als aan de uitvloeisels van *moschus*, van stokvisch en van andere zoo dierlijke als andere zelfstandigheden, daar toch de laatstgenoemde zelfstandigheden, ook dierlijke stoffen zijn, even als het *Cholera Contagium*, of de *Cholera*-kiem. Daar de uitvloeisels, de eendeeltjes, de stofjes van *moschus*, van stokvisch, van campher en van vele andere zelfstandigheden, jaren lang, goederen kunnen blijven aanhangen, wanneer die goederen besloten blijven en niet aan de lucht worden blootgesteld, waarom zal zulks het geval met de uitvloeisels, met de kiem van den braakloop niet zijn, al is deze kiem, dan ook aan eene spoedigere ontbinding of ontaarding onderworpen. Dat men mij nu op physische gronden wederlegge, dat zulks het geval met de uitvloeisels van *Cholera*-zieken niet kan zijn, en ik zal de besmettelijk-

lijkheid van den braakloop, door middel van goederen, of betwijfelen, of geheel verwerpen, doch aangezien ik die wederlegging voor niet mogelijk houde, verklaar ik, op de hier voorgedragene natuurkundige gronden, dat zekere goederen ontwijfelbaar de geschiktheid bezitten, om smetstoffen, ja, het *Contagium* van den braakloop te verhelen, te verbergen, en korter of langer te bewaren, wanneer dezelve niet aan de lucht worden blootgesteld, gevolgelijk aanleiding kunnen geven, bij daartoe geschikte en gevorderde atmospherische toestanden, tot het op nieuw ontstaan van de genoemde ziekte. Is het geene praktische waarheid, dat zekere steden, sedert eenige weken, ja, maanden van den braakloop verlost zijnde, dezelve zich echter aldaar op nieuw vertoonde? heeft hier handtastelijk geene ontwaking van eene slapende kiem plaats? De buitengewone oorzaken, welke de kiem hebben doen geboren worden, worden toch aldaar niet waargenomen, en zijn daar immers, redelijkerwijze, niet te vooronderstellen. Voegen wij hier nu tot verdere inlichting der zaak bij, dat de eendeeltjes, de stofjes, van de uitvloeisels van *Cholera*-zieken, van het *Cholera Contagium*, dierlijke zelfstandigheden zijnde, aan dezelfde wetten onderworpen zijn, als alle andere dierlijke zelfstandigheden, namelijk, dat, wanneer deze zelfstandigheden aan de uitwerking van den dampkring, van de electrische, van de magneti-

sche

sche krachten of vloeistoffen, enz., worden blootgesteld, dezelve aan eene min of meer spoedige ontbinding, ontaarding en krachtelooswording onderworpen zijn, waardoor het aanzijn dier stoffen, in den dampkring geenszins van langen duur kan zijn, te meer, daar deze uitvloeisels, deze eendeeltjes, deze stofjes, in het oneindige verdeeld zijnde, meer bijzonder aan de genoemde invloeden blootgesteld worden. Gelijkerwijze worden deze stofjes, deze eendeeltjes, als een ligchamelijk bestaan hebbende, door regen, regenvlagen en onweêrsbuijen nedergeploft, van daar dan ook, dat regenvlagen en onweêrsbuijen zulk eenen zigtbaren invloed op de verspreiding der ziekte uitoefenen, en men steeds na deze natuurredenen eene vermindering in het getal der aangetasten, ten minste gedurende eenigen tijd opmerkt, even zoo is het door eene langdurige ondervinding bewezen, dat natte regenachtige zomers en herfsten, welke niet met verhoogde toestanden van de temperatuur van den dampkring, bij afwisseling, vergezeld worden, geene najaarskoortsen opleveren, ter zake van het neêrslaan van het *miasma paludosum*, door genoemde regens, en de mindere opneming van die smetstof in den dampkring, ten gevolge van de mindere gunstige medewerking van eenen verhoogden warmtegraad, welke deze opneming in de dampkringslucht ten uiterste bevorderlijk is. Men kan derhalve ook aannemen, dat het *miasma pa-*

lu-

ludosum een ligchamelijk of stoffelijk aanzijn bezit.

Dat de uitvloeisels van nagenoeg alle riekende stoffen, ligchamelijk of stoffelijk zijn, kan men aanstonds door de navolgende proef ontdekken: Men dekke naauwkeurig zijn aangezigt of hoofd met een floers, hetzij van gaas of neteldoek, of andere fijne stof, nadere de riekende stoffen of zelfstandigheden, en men zal dezelve schier geheel niet ontdekken, ofschoon men vrijelijk ademe, terwijl men aanstonds de gevoeligste verandering, in eene omgekeerde reden zal ontwaren, wanneer men eensklaps het aangezigt of het hoofd ontbloot. Waarom? ik herhaal de vraag, zal zulks het geval niet zijn met andere, alhoewel reukelooze en door ons niet te ontdekkene stoffen? en die evenwel door ons ingeademd worden. Wij meenen derhalve uit deze physische onderzoekingen te mogen afleiden: 1°. Dat de dampkringslucht, door deszelfs opnemende of ophangende eigenschap, eene bijzondere geschiktheid heeft tot verspreiding van smetstoffen, welke door inademing besmetten, en als zoodanig een krachtig tusschenligchaam daarstelt, tot uitbreiding eener contagieuse ziekte. 2°. Dat deze smetstoffen eene ligchamelijke of stoffelijke hoedanigheid bezitten, gevolgelijk door regenvlagen of onweêrsbuijen uit den dampkring worden neêrgeploft. 3°. Dat zij, welke van dierlijke uitvloeisels afkomstig zijn, aan de na-

 tuur-

tuurwetten van dierlijke zelfstandigheden onderworpen zijnde, noodzakelijkerwijze, door inwerking van verschillende atmospherische redenen, eene min of meer spoedige ontaarding, bederving of krachtelooswording moeten ondergaan. 4°. Dat gevolgelijk de smetstof, of *Contagium* van den braakloop, eene dierlijke zelfstandigheid, en tot in het oneindige verdeeld zijnde, door de inwerking van de dampkringslucht en van de onweegbare stoffen moet ontaarden of krachteloos worden, deze smetstof van eenen bepaalden duur, door de lucht voor geene uitgebreide verspreiding vatbaar kan zijn. 5°. Dat onweêrsbuijen en regenvlagen door het neêrploffen van de, in den dampkring hangende of zwevende smetstoffen, eenen grooten invloed op de verspreiding en uitbreiding dezer ziekten uitoefenen, en zij steeds door eene vermindering van slagtoffers worden opgevolgd. 6. Dat, aangezien vele goederen de uitvloeisels van riekende dierlijke zelfstandigheden, als van moschus, van stokvisch, enz., wanneer zij niet aan de lucht worden blootgesteld, weken en maanden, ja, jaren kunnen verhelen of bewaren, er geene redenen kunnen bestaan, waarom zulks met niet riekende dierlijke uitvloeisels het geval niet zoude kunnen zijn, en door ons ingeademd wordende, of eene bepaalde ziekte, waarvan zij uitgegaan zijn, voortbrengen, of eenen schadelijken invloed op ons ligchaam uitoefenen. 7°. Dat gevolgelijk de besmetting,

ting, door middel van min of meer beslotene goederen, kan worden overgebragt, of wel op nieuw op eene plaats geboren worden, waar zij reeds eenigen tijd had opgehouden te bestaan.

VIERDE HOOFDSTUK.

Ziektekundige verklaring van de wijze, waarop het Contagium vivum, of de kiem van contagieuse ziekten allerwegen kan verspreid worden.

Wanneer men op ziektekundige gronden de verspreiding eener besmettelijke ziekte naspoort, zal men deze zoo schijnbaar onverklaarbare verspreiding gemakkelijk kunnen ontwarren en ophelderen.

Bij voorbeeld, bij alle ziekten, en voornamelijk bij die ziekten, welke uit eene kiem geboren worden, namelijk, besmettelijke ziekten, wordt een tijd van uitbroeijing, van *incubatio*, gevorderd; beschouwen wij nu, op deze ziektekundige beginselen en onloochenbare waarheid, deze soort van ziekten, even als de *Cholera*.

Wij hebben gezegd, dat alle besmettelijke ziekten, dat zijn bijzonder die, welke uit eene kiem geboren worden, gelijk wij reeds aanstipten, eenen zekeren tijd tot uitbroeijing (incubatio) noodig hadden, dat men dezen tijd niet naauwkeurig

 kan

kan bepalen, kan genoegzaam uit de verschillende *individualiteiten*, de *idiosyncrasiën* verklaard worden, doch dat deze tijd van uitbroeijing vrij aanmerkelijk kan zijn, bewijst de navolgende waarneming.

Zekere BOUWE JANS, wonende alhier ter stede (*Amsterdam*,) op het Hekelveld, werd, reeds ruim vijftig jaren oud zijnde, van de natuurlijke kinderpokken aangetast, toen hij reeds ruim veertien dagen te voren, in *Vriesland* of *Overijssel*, in een huis gelogeerd was geweest, waar poklijders in gehuisvest waren, zonder dat hij daarna, niet alleen met geene poklijders in gemeenschap was geweest, maar zelfs over geene pokken had gedacht of daarvan had hooren spreken.

Bestaat er nu geene overgroote waarschijnlijkheid, dat deze lijder reeds veertien dagen te voren, de kiem der ziekte heeft ontvangen en met zich heeft omgedragen? Ik weet wel, dat zij, die alle handtastelijke waarschijnlijkheden ontkennen, kunnen aanvoeren, dat genoemde lijders elders, en wel te *Amsterdam*, de kiem heeft kunnen ontvangen; doch ik vraag: waar bestaat meer de waarschijnlijkheid, in de *affirmative*, dan in de *negative* vooronderstelling? Voegen wij dan hier verder bij, dat de *incubatio* eener ziekte-kiem door alle meesters der kunst, als eene stellige waarheden is aangenomen, en maken wij hiervan de toepassing op den braakloop. Bij voorbeeld, iemand wordt hier of elders, door ge-

genoemde ziekte, bij wijze van *incubatio* besmet, begeeft zich onmiddellijk op reis, en wordt, op eenen afstand van twintig, dertig of meerdere uren, naarmate van den minderen of meerderen spoed, waarmede de reis wordt doorgezet, door de ziekte aangetast; wanneer nu deze lijder, alleen van niet ontvangbaren, van niet voorbeschikten wordt omringd, hetgeen zeer gemakkelijk kan geschieden, gelijk wij reeds betoogd hebben, en hier nu nog verder zullen betoogen, en men vervolgens de regelen van zindelijkheid, van zuiverheid in acht neme, bepaalt zich de ziekte tot dezen enkelen persoon, en aanstonds wordt dit geval met drift, door duizend trompetten uitgeblazen, en op den voorgrond gezet, dat de ziekte niet besmettelijk is, en wel op deze wijze: de lijder is met geene *Cholera*-zieken in aanraking geweest, en op zoo vele uren afstands van eene besmettelijke plaats aangetast, *ergo*, zit en reist de besmetting in en door de lucht, en de ziekte is niet besmettelijk. Men vergeet hier bij te voegen, dat de lijder in eenen min of meer besmetten dampkring heeft geademd, en dat de *incubatio* eener besmettelijke ziekte, eene ziektekundige mogelijkheid, eene ziektekundige waarheid is; en ziedaar, hoe men de groote menigte in verwarring van denkbeelden weet te brengen, om deze en gene stelling te willen volhouden.

Toen in Junij 1832, de braakloop te *Scheveningen* uitbarstte, bevonden zich aldaar onder-

 schei-

scheidene badgasten, welke, bij het verschijnen dezer gevreesde ziekte, aanstonds dit dorp verlieten, of liever het badhuis, hetwelk aan alle kanten aan de lucht is blootgesteld, een' ruimen afstand van het dorp is gelegen, en met hetzelve schier geene de minste gemeenschap oefent, daarom niet in de gelegenheid zijn geweest, de besmetting op te nemen; dan genomen, deze omstandigheden waren geheel anders geweest, en het badhuis had zich in het dorp zelve bevonden, en had de gemeenschap met de visschers noodig gehad, hoe ligt zouden eenige dezer badgasten, de kiem der ziekte hebben kunnen opnemen; wat voor wonder zoude er dan in gelegen zijn geweest, dat men op onderscheidene en van het punt der besmetting verwijderde steden of plaatsen bij een of meerder personen, de ziekte had zien uitbarsten, namelijk, bij hen, welke genoemd dorp hadden verlaten, of hetgeen door onkundigen nog als een grooter mirakel en bewijs van niet besmettelijkheid der ziekte zoude aangevoerd zijn geworden, zoude geweest zijn, wanneer de smetstof het *Contagium* der ziekte, door deze badgasten of anderen, op die plaatsen was overgebragt geworden, en de overbrengers zelve geene ontvangvatbaarheid, geene voorbeschiktheid voor de ziekte hadden bezeten, dienvolgens zelven, niet van dezelve waren aangetast geworden, maar door middel van derzelver goederen, haar anderen hadden medegedeeld

deeld (*). Alsdan waren de zeven wijzen van *Griekenland* niet in staat geweest, om de besmettelijkheid der *Cholera* verder te betoogen, en die ziekte was van dan af aan, eene ontegensprekelijke omzwevende luchtreizigster, waarvan niemand de schichten konde ontvlieden. Echter zoude zulks op erkende ziektekundige gronden zeer gemakkelijk het geval hebben kunnen zijn, weshalve hierin niets *miraculeus* of *mysterieus*, in zoude zijn gelegen geweest, en dit wel tot erkenning, maar geenszins tot ontkenning van de besmettelijkheid der bedoelde ziekte hebben kunnen strekken.

Ik meen derhalve uit het verhandelde in dit hoofdstuk te kunnen afleiden: 1°. Dat het eene van oudsher erkende ziektekundige waarheid is, dat eene ziekte-kiem eenen korteren of langeren tijd van inbroeijing *(incubatio)* vereischt. 2o. Dat deze kiem en door menschen en door goederen op meer of min verwijderde afstanden kan worden overgebragt, aldaar de ziekte bij den overbrenger doen uitbarsten, of door middel van zijne

(*) Ten opzigte van het schurft, zegt Dr. GODELLE: DUDON de *Pommiers*, couche pendant un an avec un galeux sans contracter la gale, que le même galeux communique à d'autres personnes. Le père de madame SARCELIER de *Soissons*, couche pendant trois mois avec un galeux, transmet la gale à sa femme et ne le gagne pas.

ne besmette goederen, aan anderen kan worden medegedeeld, en zoo aanleiding tot het ontstaan derzelve geven. 3°. Dat men gevolgelijk op deze gronden, de schijnbaar onverklaarbare wijze van verspreiding eener besmettelijke ziekte, kan verklaren en begrijpen.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over den invloed der saizoenen of van de verschillende temperaturen van den dampkring, op epidemische of meteorologische miasmatische of contagieuse ziekten.

Atmospherische of tellurische of beide redenen te zamen, oefenen eenen onmiddellijken invloed op het ontstaan en den voortduur van epidemische meteorologische miasmatische ziekten nit, en zijn eene reden van zijn of niet zijn, terwijl zij slechts eenen middellijken invloed op het ontstaan en den voortduur van contagieuse ziekten uitoefenen. Bij voorbeeld, gelijk wij aanmerkten, door het veroorzaken van onvruchtbare jaren, van armoede, enz.

Atmospherische redenen werken grootelijks en onmiddellijk mede tot de ontwikkeling van het *Contagium morte* of *Infectio*, uit plaatselijke ophoopingen, van menschen, van dieren, van

ou-

onreinheden, van dierlijke of plantaardige zelfstandigheden, enz.

Atmospherische redenen, zonder eenige noodzakelijke medewerking van tellurische redenen, oefenen mede eenen onmiddellijken invloed uit op de mindere of meerdere verspreiding van het *Contagium vivum*, of de ziekte-kiem, gelijk als daar zijn: wind- en regenvlagen, stormen en stortregens, onweêrsbuijen, vorst, mindere of meerdere bekoeling der lucht, in verhouding tot de saizoenen, enz. En dit ziet men in gewone tijden, bij gewone omstandigheden standvastig gebeuren; de uitzonderingen hieromtrent, gelijk wij hierna zullen zien, hebben alleen plaats bij buitengewone omstandigheden en gebeurtenissen, zoodat men in gewone tijden de pest aanstonds in kracht en in talrijkheid der slagtoffers, bij eene bekoeling der lucht, ziet verminderen, en schier verdwijnen, bij de eerste sporen van koude of vorst. Dit werd dan ook in den jare 1771 bij de pest van *Moscou* opgemerkt, toen bij eene geringe bekoeling van de lucht den 10den October deze plaag verminderde, en door de hevige koude van de volgende maanden geheel werd vernietigd. De invloed van eene mindere koude, is ook bij deze pest volkomen gebleken, want toen de eerste sporen der pest in November van het vorige jaar 1770 zich in *Moscou* openbaarden, bepaalde de ziekte zich enkel tot weinige personen, welke met de pestlijders

 in

in betrekking zijn of geweest waren, terwijl de kiem zich niet in den naburigen dampkring heeft kunnen verspreiden, door de heerschende koude, of liever door gebrek aan voldoende warmtestof, zoodat deze plaag van November 1770, tot op de laatste dagen van Junij 1771 schier geene vorderingen maakte, en men de ziekte waande meester te zijn, toen dezelve, door verheffing van de temperatuur van den dampkring, zich zoodanig verhefte, dat er op het laatst van Julij reeds meer dan twee honderd personen dagelijks stierven. Zoo heeft men bij de pest van *Marseille*, verschillende tijdperken met betrekking tot ons onderhavig onderwerp opgemerkt: 1°. Deszelfs trapswijze verheffing in kracht en in talrijkheid der slagtoffers in Julij. 2°. Deszelfs buitengewone hevigheid en kwaadaardigheid in Augustus en September. 3°. Deszelfs afneming in October en November. 4°. Deszelfs trapsgewijze uitblussing in December en Januarij.

Daar deze voorbeelden allerwegen verspreid en bekend zijn, zoude eene meerdere aanhaling als overbodig kunnen beschouwd worden, waarom wij ons slechts hierbij zullen bepalen, als ons voldoende voorkomende, om den invloed der saizoenen op de ontwikkeling en verspreiding van het *Contagium vivum* van de pest, als *typus* van hetzelve, in een helder daglicht te stellen.

Brengen wij dan hiermede in tegenoverstelling, hetgeen wij met den Aziatischen braakloop hebben

ben zien gebeuren, bij gewone omstandigheden en gebeurtenissen, en wij zullen schier eene volmaakte overeenkomst ontmoeten.

Wij hebben deze ziekte te *Berlijn* den 30sten Augustus 1831 zien ontstaan, van den 18den tot den 24sten September het hevigst woeden, daarna trapsgewijze zien verminderen, en op het laatst van December geheel zien ophouden. Wij hebben deze ziekte te *Hamburg* zien aanvoeren, en op den 5den October 1831 zien uitbarsten, van den 15den tot den 21sten het hevigst woeden, daarna trapsgewijze afnemen en in Januarij geheel ophouden.

Wij hebben nagenoeg al deze omstandigheden in de verschillende plaatsen van ons vaderland zien gebeuren. Immers, de ziekte werd op het laatst van Julij te *Amsterdam* aangevoerd, en vertoonde zich aldaar in de eerste dagen van Augustus, nam trapsgewijze toe, bereikte den hoogsten trap, en verminderde achtervolgens, en verdween schier bij de eerste sporen van de koude, of ten minste van een meer koud saizoen.

De invloed der saizoenen, of van atmospherische redenen op de verspreiding en voortduur van contagieuse ziekten in het algemeen, van de pest en van den Aziatischen braakloop in het bijzonder, is derhalve zonneklaar. Dit is in alle landen het geval met den braakloop, dit is, in alle landen schier het geval met de pest geweest, wanneer geene oorlogen, geene ophoopingen of

ver-

verzamelingen van menschen, als anderzins, het tegendeel doen gebeuren.

Wij meenen dan uit het verhandelde, in dit hoofdstuk, te kunnen afleiden: 1° Dat alle contagieuse ziekten in het algemeen, de pest en den Aziatischen braakloop in het bijzonder, in gewone tijden, bij gewone omstandigheden, bij den inval der koude verminderen en trapsgewijze in evenredigheid van den afloop der saizoenen worden uitgebluscht.

ZESDE HOOFDSTUK.

Over den invloed van oorlogen, van volksverzamelingen, van volksoploopen, enz., op de verspreiding en den voortduur van contagieuse ziekten.

De geschiedenis der geneeskunde leert ons niet alleen, dat oorlogen, groote verzamelingen of ophoopingen van menschen, van dieren, aanleidende en veroorzakings-oorzaken tot en van contagieuse ziekten opleveren, maar ook buitengemeen toebrengen tot de verspreiding van de eenmaal ontstane besmettelijke ziekte, ondanks de mindere gunstige gesteldheid der atmospherische redenen dienaangaande. Zoo werd, onder anderen, bij voorbeeld, het *Contagium* van de pest in het najaar, immers in November van het jaar 1770,

1770, ten gevolge van den Russisch-Turkschen oorlog, van dien tijd in *Wallachije*, in *Moldavië*, in *Moscou* en het Russische rijk overgebragt.

Zoo werd in den herfst van het jaar 1830, in den winter en het voorjaar van 1831, de verspreiding van den braakloop door de zuidelijke provinciën van het Russische rijk, even als in *Polen*, ten gevolge van den toenmaligen volksopstand, ten uiterste bevorderd, ondanks de vrij aanmerkelijke ongunstige atmospherische gesteldheid der saizoenen.

Dat volksoploopen mede veel toebrengen tot de verergering, tot eene algemeene verspreiding van contagieuse ziekten, blijkt uit de volgende overeenkomstige gebeurtenis. Bij voorbeeld, zoo werd op den 15den September van het jaar 1770, door een' volksoploop, de pest te *Moscou* zoodanig verspreid, dat de sterfte tot het getal van twaalf honderd slagtoffers dagelijks was opgeklommen. Bij dezen oploop was het volk, met geweld, in de gasthuizen en hospitalen doorgedrongen, had zich in gemeenschap gesteld met de leden van deszelfs familiën, met alle pestlijders, welke zich in de gasthuizen en hospitalen bevonden, met oogmerk, om genoemde lijders van de mishandelingen der Geneesheeren en van de overheid te verlossen, zoodat zij schier de beweerde verloste lijders omhelsden, enz. Bij deze gelegenheid werden insgelijks de godsdienstige ceremo-

ni-

niën der Griekscche kerk bij de begravenissen en beaardingen hersteld, hetgeen aanleiding gaf, dat vele Priesters door deze plaag omkwamen.

Even zoo werd in 1831 de Aziatische braakloop op onderscheidene plaatsen, en wel bijzonder te *St. Petersburg*, algemeen verspreid en verergerd in kwaadaardigheid, in hevigheid, ten gevolge van onderscheidene volksoploopen, waarbij het volk insgelijks in de gasthuizen en hospitalen drong, om hunne bloedverwanten of kennissen van de beweerde mishandelingen van de Geneesheeren en anderen te verlossen, bij welke gelegenheid verschillende Geneesheeren, ziekenoppassers, enz., deerlijk mishandeld werden. Na al deze oploopen vermeerderde het getal der slagtoffers schier voor de helft.

Dat bij gelegenheid van oorlogen, door middel van legers, besmettelijke ziekten verspreid worden, ondanks mingunstige atmospherische redenen en weêrsgesteldheden, is eene dusdanige daadzakelijke waarheid, dat wij hieromtrent schier geene voorbeelden behoeven aan te voeren. Wij zullen slechts alleen aanmerken, dat in den herfst en in den winter van 1813 tot 1814, de *typhus* langs eenen weg van meer dan drie honderd uren, tot in *Parijs* verspreid werd, en eenigen tijd daarna, ten gevolge van de ophouding der krijgsbewegingen, en daarop gevolgde meerdere uitbreiding en betere of doelmatigere verzorging der troepen, als in den effectiven

oor-

oorlog kan plaats grijpen, geheel ophield te bestaan.

Wij meenen dan weder uit het verhandelde, in dit hoofdstuk, te mogen besluiten, dat oorlogen, volksophoopingen, volksverzamelingen, volksoploopen, buitengemeen toebrengen, niet alleen tot het ontstaan van contagieuse ziekten, maar ook tot derzelver verbreiding en voortduur, zelfs in de mingunstige atmospherische gesteldheden; of in de mingunstige saizoenen. Daar wij in den loop van dit betoog, de besmettelijkheid van den Aziatischen braakloop voldoende en onwederlegbaar meenen aangetoond te hebben, vloeit hier van zelven uit voort, dat wij onzen lezers bekend maken, hoe wij deze besmettelijkheid verstaan.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Hoedanig men de besmettelijkheid of het Contagium eener ziekte verstaan moet.

Wanneer men zegt, dat eene ziekte besmettelijk of contagieus is, vloeit daar geenszins uit voort, dat die ziekte een' ieder, welke met derzelver lijders middellijk of onmiddellijk in aanraking komt, of geweest is, moet besmetten of aantasten; want alsdan ware het schier lang met het menschelijk geslacht gedaan geweest. Men

zou

zou deze aanmerking als geheel overbodig kunnen beschouwen, indien men konde aannemen, dat alle Geneeskundigen of van deze waarheid overtuigd waren (*), of dezelve, wel ingezien en doordacht hadden, of dat anderen niet, tegen beter weten aan, aan minkundigen eene altijd noodzakelijke besmetting, als eene volstrekte voorwaarde van contagieuse ziekten, hadden voorgedragen.

Wanneer men derhalve zegt, dat eene ziekte besmettelijk is, is zulks, behoudens de navolgende voorwaarden: 1°. Dat iemand de ontvangvatbaarheid, de voorbeschiktheid voor die bepaalde ziekte moet hebben, opdat het *Miasma* of *Contagium*, derzelver uitwerkselen in deszelfs ligchaam voortbrengen. 2°. Dat, ofschoon iemand de ontvangvatbaarheid, de voorbeschiktheid voor eene bepaalde contagieuse ziekte heeft, hij echter van die ziekte niet zal worden aangetast, tenzij hij met die soort van lijders, of met derzelver uitvloeisels in aanraking komt, aangezien de kiem eener besmettelijke ziekte, als de *Cholera* niet van zelven, maar door buitengewone omstandigheden kan geboren worden, gelijk wij reeds hebben aangenomen. 3°. Dat hij integendeel stellig zal worden aangetast, wanneer hij

(*) Immers, de St. Petersburger commissie schrijft aan de pest eene altijd noodzakelijke besmettelijke kracht toe.

hij zich met de bedoelde lijders of derzelver uitvloeisels in gemeenschap heeft gesteld. 4°. Dat, zoo omgekeerd, iemand, welke geene ontvangvatbaarheid, geene voorbeschiktheid voor die ziekte heeft, niet zal worden aangetast, al ware en leefde hij te midden van die lijders of van derzelver uitvloeisels, omdat zijn ligchaam, als ware het, in eene ontkennende *(negative)* betrekking tot het *Contagium* staat.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Er wordt derhalve eene ontvangvatbaarheid, eene voorbeschiktheid gevorderd, om zoo wel door eene miasmatische als door eene contagieuse smetstof, besmet te kunnen worden.

Het is schier overbodig, om aan der zake kundige geneeskunst-oefenaren te betoogen, dat, om door eene, zoo wel miasmatische als contagieuse ziekte aangetast te kunnen worden, men daarvoor eene voorbeschiktheid moet bezitten, dat die voorbeschiktheid in het min of meer talrijke, in het mindere of meerdere verschilt, naar de mindere of meerdere niet of al doelmatige voeding, dekking, zuiverheid van ligchaam, van woningen, van woonplaatsen, van mindere of meerdere doel- of ondoelmatige inrigtingen van huishoudelijke politie, met betrekking tot de begraafplaatsen, tot slagt-

 hui-

huizen of slagtplaatsen, tot vuilnisbelten, tot vuilnis en afvalbakken, tot het rein houden van goten, van rioelen, van drekputten, van grachten, van poelen of andere staande wateren, tot het voorkomen of wegruimen van ophoopingen, van aan de lucht blootgestelde en in rotting liggende dierlijke of plantaardige zelfstandigheden, enz., bij de onderscheidene bevolkingen. Het is ook door de verbeterde inrigtingen, ten opzigte van het rein houden van plaatsen, van straten, van grachten, enz., ten opzigte van begraafplaatsen, van afvalbakken, van drekkuilen als anderzins, alsmede ten opzigte van de algemeene bestrating der steden, den ruimeren en doelmatigeren aanleg van huizen en woonplaatsen; even als door de meerdere beschaving der volksmenigte en daaruit voortvloeijende meerdere in achtneming van de gezondheidsregelen, van de matigheid in eten en drinken, van eene betere voeding in het algemeen door het gebruik van, voor den mensch, beter geschikte voedselsoorten, enz.; dat men in latere jaren eene zoo handtastelijke vermindering in de verschijning van moorddadige ziekten heeft kunnen opmerken, dat de Aziatische braakloop, door Gods zegen, over het algemeen, weinig slagtoffers in ons vaderland, in vergelijking tot andere plaatsen of tot andere landen heeft getroffen. Ik wil echter hier niet zeggen, dat er, ten opzigte van eenige alhier bedoelde inrigtingen in ons vaderland, geene steden of plaatsen zijn, welke nog veel te wenschen

schen overlaten, want alsdan zoude ik eene onwaarheid voordragen.

Dat het verzuim van deze, voor de gezondheid van een' ieder, zoo belangrijke inrigtingen, de algemeene voorbeschiktheid tot aanstekende en andere ziekten vermeerdert, is reeds voldoende daaruit af te leiden, dat deze omstandigheden meestal de aanleidende, of somtijds door bij komende en zamenloopende omstandigheden, de veroorzakings-oorzaken tot en van contagieuse ziekten daarstellen. Dan, ofschoon genoemde en bedoelde zaken en omstandigheden als aanleidende oorzaken, en als reden tot voorbeschikking tot eene vreemde, gevolgelijk aangebragte aanstekende ziekte moeten en kunnen aangemerkt worden, vloeit hier geenszins uit voort, dat eenige van deze zaken en omstandigheden juist hier te lande als van zelven zoude doen ontstaan, die ziekte, welke reeds vóór vijftien jaren in *Zuid-Azië* ontstaan was. Het zijn derhalve allerellendigste argumenten, om mede te beweren, dat, omdat er te *St. Petersburg*, te *Berlijn*, te *Weenen*, te *Hamburg*, te *Scheveningen*, enz., menschen min of meer aan sterken drank verslaafd waren, min of meer in kleine, in lage of in vochtige woningen, min of meer opgehoopt bij elkander woonden, enz., en dat sedert eeuwen, dat zij nu eerst in 1830, 1831 en 1832 van eene Aziatische ziekte moesten aangetast worden.

Ik herhaal derhalve, dat de laatstgenoemde redenen de voorbeschiktheid tot eene ziekte kun-

 nen

nen verwekken; maar geenszins eene aan het klimaat of de landstreek ongewone ziekte kunnen doen geboren worden.

Een ieder moet gevolgelijk volmaakt overtuigd zijn, dat er eene andere, eene bijkomende, eene buitengewone reden is ontstaan, dan die, welke uit de laatstgenoemde redenen, sedert eeuwen heeft kunnen voortvloeijen, om eene bepaalde ziekte te doen ontwikkelen, welke reeds vóór zeventien jaren in *Bengalen* was geboren, en den ganschen aardbodem, als ware het, overloopen heeft, te meer daar de volksmenigte overal, sedert eeuwen, voorwerpen heeft opgeleverd, die aan den drank verslaafd of overgegeven waren, die onmatig leefden, die lage, vochtige, bekrompene en onreine plaatsen bewoonden, zonder dat zij daarom van den Aziatischen braakloop zijn aangetast geworden, of denzelven hebben doen ontstaan.

Onbegrijpelijk is alzoo de uitzinnigheid, of onkunde, om door deze zaken of omstandigheden, de *niet*-besmettelijkheid eener ziekte te willen betoogen, daar deze zaken en omstandigheden, dikwijls aanleidende oorzaken tot besmettelijke ziekten, en *nooit* tot epidemische meteorologische miasmatische ziekten aanbieden, zoodat men middagklaar het tegendeel bewees, van hetgeen men bewijzen wilde. Immers door reden van *Contagium*, van besmettelijkheid, wilde men de *niet*-besmettelijkheid eener ziekte bewijzen! Laat ons dan besluiten, dat er voor alle ziekten eene ont-

vang-

vangvatbaarheid, eene voorbeschiktheid gevorderd wordt, en dat, in alle gevallen, deze voorbeschiktheid, deze ontvangvatbaarheid van eene bepaalde ziekte, deze ziekte niet zal doen geboren worden, dat de kiem van eene zoodanige ziekte moet aangevoerd worden, omdat het ontstaan dezer kiem, niet dan uit zamenloopende en uit buitengewone redenen en oorzaken geboren wordt, welke men niet kan vooronderstellen, gelijk wij reeds betoogden, dat over den ganschen aardbodem gelijktijdig of opvolgende zoude ontstaan of plaats grijpen. Dat onmatige, dat onreine leefwijzen, enz., wel de voorbeschiktheid kunnen vermeerderen, en als aanleidende oorzaken tot contagieuse ziekten moeten beschouwd worden, doch dat zij, zonder bijkomende redenen, geene bepaalde ziekte, welke in een ander werelddeel, en dat onder de keerkringen geboren is, kunnen ontwikkelen.

Ten opzigte van de ontvangvatbaarheid, van de voorbeschiktheid van sommige ziekten, heeft men ook afwijkingen, *anomaliën*, waargenomen. Zoo heeft men, bij voorbeeld, bij de verschrikkelijke pest, welke in 1348 en 1349, een groot gedeelte van *Europa* verwoestte, opgemerkt, dat de ontvangvatbaarheid uitsluitelijk bij de geringere volksmenigte schuilde, terwijl bij de pest van 1359 en 1360 de ontvangvatbaarheid schier uitsluitelijk bij de hoogere volksklasse, bij hen, welke overvloed, welke alle gemakken

H 3 des

des levens genoten, scheen te bestaan. Zoo merkt de Hoogleeraar SIEGENBEEK ook aan, dat bij de pestziekte, welke ten jare 1669 te *Leyden* heerschte, de hoogere standen schier uitsluitelijk werden aangetast, gevolgelijk toen de meeste voorbeschiktheid tot de ziekte hebben bezeten, terwijl bij vorige pestziekten bij den gemeenen man, steeds de meeste voorbeschiktheid werd gevonden. Even zoo getuigt DE MERTENS, dat de pest van *Moscou* in 1770, welke eenige duizenden menschen wegrukte, slechts drie edellieden en zeer weinig aanzienlijke lieden deed omkomen. Dit zelfde is gedeeltelijk te *Weenen* opgemerkt, met betrekking tot den Aziatischen braakloop. Ten jare 1831 rigtte deze ziekte hare verwoestingen bijzonder onder de geringere standen aan, terwijl in 1832, in verhouding van de talrijkheid van de lagere tot de hoogere standen der maatschappij, menigvuldige lieden van aanzien bij voorkeur werden weggerukt. Daar het onderwerp, hetwelk wij bedoelen te betoogen, namelijk de besmettelijkheid van den Aziatischen braakloop, ons niet toelaat, ons in de redenen dezer afwijkingen te verdiepen, zullen wij overgaan tot de bewijsredenen, welke ons zullen aantoonen, dat geene ziekte noodwendig een ieder moet besmetten.

NE-

NEGENDE HOOFDSTUK.

Geene ziekte is noodwendig besmettelijk of aanstekende voor een ieder, zelfs de pest niet.

Immers de pest, welke als *typus* van *Contagium*, door de overgroote meerderheid zoo der oudere als hedendaagsche Geneeskundigen wordt aangemerkt, besmet evenmin noodzakelijkerwijze een ieder, noch door aanraking, noch door het verblijven in den dampkring der lijders. Het is duidelijk, dat voor deze plaag, even als voor den braakloop, even als voor alle aanstekende ziekten, eene ontvangvatbaarheid gevorderd wordt. Hoe zoude anders de vader der geneeskunde HIPPOCRATES, zoo vele pestziekten hebben kunnen overleven. Waarom zoude juist door die pestziekte, welke gedurende het tweede jaar, van den Peloponesischen oorlog heerschte, de zuster en twee kinderen, welke PERICLES, bij de vermaarde ASPASIA had, omgekomen zijn, en niet hij PERICLES? Waarom hebben de beroemde BOCACIUS en PETRARCHA, de allerverschrikkelijkste pest van de jaren 1359 en 1360 kunnen overleven? Waarom werd HILDANUS van de pest niet aangetast, waarvan hij verscheidene lijders behandelde, die in 1613 in *Zwitserland* heerschte? Waarom had zulks insgelijks niet plaats, ten opzigte van MALOUIN, en ten opzigte van CHICOINNEAU en andere Geneesheeren, welke de

pest

pest te *Marseille* waarnamen? Om welke redenen werd RUSSEL niet in 1719 te *Aleppo* of in *Syrië*, van de pest aangetast, ofschoon er in genoemde stad alleen tachtig duizend menschen door die ziekte omkwamen, en hij aldaar, en in *Syrië* getuigt, vier duizend vier honderd lijders behandeld te hebben?

Waarom niet? immers, omdat niet een ieder de ongelukkige voorbeschiktheid tot die plaag heeft; want ware dit zoo niet, wat zoude er van DIEMERBROEK, van andere Geneesheeren, van ziekenverzorgers, van ziekenoppassers geworden zijn, bij de pest van *Nijmegen?* Wat van DE MERTENS en andere Geneesheeren, enz., welke de pestlijders in 1770 te *Moscou* behandelden? Wat van de Fransche Geneeskundigen, ziekenverzorgers, enz., bij de pest van *Marseille?* Wat van de Fransche Geneesheeren, ja, wat van het geheele Fransche leger in *Egypte?* Wat van NAPOLEON, toen hij de pestlijders in het hospitaal van *Jaffa* bezocht en aanraakte? Wat van den beroemden DESGENETTES, welke zich aldaar de pest inentte? In één woord, wat van alle Geneeskundigen, van ziekenoppassers, ziekenverzorgers, van de familiën dezer lijders, enz., welke immer pestlijders hebben behandeld, opgepast of verzorgd, en nog dagelijks in *Egypte*, *Syrië*, *Turkije*, in de *Levant* pestlijders behandelen, oppassen of verzorgen en verplegen. Ik begrijp derhalve niet, op welke gronden, met welke bedoelingen de St. Petersburger

ge-

geneeskundige commissie heeft kunnen verklaren, dat de pest noodwendig en altijd besmettelijk is, dan alleen met betrekking tot den aard dezer plaag, zonder daarmede te willen betoogen, dat een ieder van die ziekte noodwendig moet aangetast worden, en alsdan ontken ik nog deze stelling op gronden, welke wij hiervoor reeds hebben daargesteld, dat, namelijk, de pest somtijds enkel aan *Contagium morte* verbonden is, gelijk het geval te *Damiate* was, en daardoor de eigenlijke besmettelijke hoedanigheden nog mist; terwijl ik ook de *Cholera morbus* meestal voor *niet* besmettelijk acht, omdat er zamenloopende en buitengewone omstandigheden moeten plaats grijpen, om die ziekte heviger, kwaadaardiger, even als besmettelijke hoedanigheden te doen verkrijgen (*), dat zij derhalve toevallig besmettelijk kan worden, gelijk zulks het geval met den gewonen Oosterschen braakloop geweest is, welke door buitengewone invloeden, ten jare 1817 in *Bengalen*, genoemde hoedanigheden heeft verkregen, en die wij hier onder den naam van Aziatischen braakloop hebben waargenomen.

Laat ons dan wederom besluiten: 1°. Dat geene ziekte onvoorwaardelijk voor een' ieder be-

(*) Baglivius zegt: *Morbi congeneres facile in se invicem commutantur.* Immers, ik houde het voor eene bewezene waarheid, dat de gewone braakloop met den Aziatischen gelijk van aard is, en alleen in soort verschilt.

besmettelijk is, namelijk, dat geene ziekte noodzakelijkerwijze een' ieder, welke met hare lijders min of meer in middellijke of onmiddellijke aanraking komt of geweest is, aantast. 2°. Dat zulks zelfs het geval met de pest niet is. 3°. Dat er ziekten zijn, welke altijd eene aanstekende of overdragende eigenschap bezitten, natuurlijkerwijze, altijd voor de ontvangvatbaren, namelijk, die ziekten, van welke eene altijd aanwezige ziekte-kiem schijnt te bestaan, als de pokken, de mazelen, de roodvonk, enz., alhoewel dezelve een' korteren of langeren tijd in een' toestand van verdooving, van slaap, als ware het, verkeert, om daarna onder gunstige omstandigheden op te wekken of te ontwaken. 4°. Dat de Oostersche pest meestal aan *Contagium morte* verbonden is, en ook eenige buitengewone redenen vordert, om de eigenlijke contagieuse hoedanigheden, namelijk, die van het *Contagium vivum* te verkrijgen. 5°. Dat er toevallige besmettelijke ziekten kunnen ontstaan, namelijk, diegenen, welke uit die ziekten geboren worden, welke gewoonlijk endemisch bestaan, of sporadisch heerschen, gelijk als met de gewone Oostersche *Cholera morbus* het geval geweest is, toen dezelve door buitengewone omstandigheden te *Jessora* en *Bengalen* in 1817, de contagieuse eigenschappen heeft verkregen, en daardoor zich alom eigenzelvig en gelijkaardig heeft kunnen verspreiden en uitbreiden.
